

ГОЛОВНІ ПІДСУМКИ 2023 РОКУ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2023 р.)

На другий рік повномасштабної агресії рф українці чітко усвідомили, що культура їм потрібна для виживання, щоб не перестати бути людьми.

Рефлексія, дистанція – власне, це ті інструменти в практиці культури, які допомагають нам сьогодні не збожеволіти і зберегти себе як націю в умовах геноцидальної війни, що в онлайн-режимі відбувається перед очима всього світу попри відому мантру про ніколи знову.

Тож 2023 року ця приреченість українського суспільства на культуру, а заразом і бажання зафіксувати всю глибину правди про жахи війни, вкотре конвертувалася в талановиті фільми, вистави, книги, музичні твори, візуальне мистецтво, притягуючи увагу до України та її відчайдушної боротьби на всіх фронтах, а зокрема на культурному.

Серед найбільш помітних, на думку експертної спільноти, **кейсів року**: чи не щомісяця в Києві відкривається нова книгарня; національний тиждень читання в перші дні грудня поламав усі соцмережі – тисячі людей писали про важливість читання та свої списки рекомендованих книг; столичному театру поклали сайт через ажіотаж навколо квитків, які на чорному ринку перепродавалися за бродвейськими цінами; Одеський музей відкрився знову за місяць після влучання російської ракети; директорка музею Ханенків Юлія Ваганова отримала італійську премію Laurentum за порятунок культурної спадщини; національний мистецький проєкт «Світ Сковороди» здобув нагороду від іноземних медійників на фестивалі Epica Awards 2023 [1; 2; 3; 4].

На окрему увагу заслуговує кейс щодо **ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ «СКІФСЬКОГО ЗОЛОТА»** як знакове рішення з погляду встановлення юридичного факту, що Крим – це Україна.

«Україна повертає своє. Так само як Збройні сили України борються за те, щоб повернути окуповані території, цивільні, які виконують свій обов'язок на державній службі, працівники музеїв, українські дипломати, ті, хто працює сьогодні в інтересах країни за кордоном, роблять все необхідне для того, щоб повернути українські цінності. Ті, які були незаконно вивезені з території України, вкрадені, або які належать Україні і мають бути саме тут», – сказав т. в. о. міністра культури та інформаційної політики України Ростислав Карандєєв під час виставки-презентації окремих артефактів (565 предметів) з колекції «Крим: золото й таємниці Чорного моря».

Це перший за історію українсько-російської війни випадок такого великого за розміром і значенням повернення цінностей до нашої країни, наголосив Р. Карандєєв. Він зауважив, що з того моменту, як вперше Україна заявила свої права на колекцію кримського золота, пройшло майже 9 років, але «незважаючи на величезний тиск з боку росії, яка не гребувала в тому числі підкупамі, політичним шантажем, суд Нідерландів зайняв чітку правову позицію» [5; 6].

Крім того, наша держава розпочала процес повернення під свій контроль тих об'єктів, які свого часу в законний чи незаконний спосіб були передані в користування релігійним громадам. Мова йде, зокрема, про громаду Української православної церкви Московського патріархату. Як пояснив керівник МКІП, результати дослідження показали, що **використання 79 об'єктів Національного заповідника Києво-Печерська лавра здійснювалося монастирем УПЦ МП у незаконний спосіб**. За рішенням суду було встановлено, що договір має бути припинений як такий, що не відповідає чинному законодавству, а майно має бути повернуто. «Ми з великою повагою ставимося до прав віруючих, до їх позиції і продовжуємо роботу з тим, щоб залишити монаше життя в Лаврі, але спрямувати його відповідно до чинного законодавства і, звісно, під егідою Української православної церкви», – прокоментував це рішення Р. Карандєєв.

Кожен день **число об'єктів культурної спадщини, які постраждали внаслідок воєнних дій, збільшується – 872** станом на 25 грудня 2023-го. Але такі процеси, як консервація, здійснення аварійних робіт або відновлення цих об'єктів заплановано значною мірою вже на післявоєнний період – через наявну небезпеку. Задля комплексного вирішення цих проблем МКІП анонсував **створення Департаменту з відновлення та культурної реінтеграції деокупованих територій**. «Ми сподіваємося, що залучимо на цей напрям додаткових фахівців, глибоко вмотивованих у бажанні відновити культурну діяльність на звільнених територіях», – зазначив т. в. о. міністра культури та інформаційної політики Р. Карандєєв [6; 7; 8; 9].

Було також зафіксовано **1750 пошкоджень об'єктів культурної інфраструктури в Україні**. Наразі найбільших втрат і збитків через російське вторгнення зазнала культурна інфраструктура Донецької, Харківської, Херсонської, Київської, Миколаївської, Луганської, Запорізької областей та Києва. Серед пошкоджених об'єктів: клубні заклади – 864; бібліотеки – 613; заклади мистецької освіти – 136; музеї та галереї – 106; театри, кінотеатри та філармонії – 31. Пошкодження або руйнування у 266-х територіальних громадах становить 18,1 % від загальної кількості територіальних громад України [10; 11].

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ – у цій сфері Україна отримала потужну підтримку від партнерів, отже в міжнародному вимірі маємо позитивні зрушення.

- Комітет Другого протоколу до Гаазької Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту підтримав ініціативу України щодо **включення 20 пам'яток до Міжнародного списку культурних**

цінностей, які перебувають під посиленням захистом ЮНЕСКО. Зокрема в переліку: Собор Святої Софії та пов'язані монастирські споруди; Києво-Печерська Лавра; ансамбль історичного центру Львова; шість дерев'яних церков Карпатського регіону; резиденція Буковинських і Далматинських митрополитів; астрономічна обсерваторія Київського національного університету; дендрологічний парк «Софіївка»; могила Тараса Шевченка [12].

• Через постійні масовані російські обстріли об'єкт «Історичний центр міста-порту Одеса» було вирішено внести до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за прискороною процедурою. Одночасно пам'ятка стала складником Списку спадщини ЮНЕСКО, що перебуває під загрозою. Проте не обійшлося без непорозумінь: окрім технічних рекомендацій щодо особливостей подальшого збереження об'єкта, **в ICOMOS вдалися до політизації українського досьє**, включивши до опису інформацію про заснування Одеси «стратегічним рішенням імператриці Катерини II», якої не було в номінаційному досьє, поданому Україною 11 жовтня 2022 року. Крім того, нам надали рекомендацію змінити назву об'єкта та виключити звітти згадку про порт, роль якого є визначальною [13].

• Напередодні 2024 року до переліку культурних цінностей, які перебувають під тимчасовим посиленням захистом ЮНЕСКО, додалося ще п'ять українських пам'яток: Спасо-Преображенський собор міста Чернігів; 2 дерев'яні церкви Карпатського регіону; будівлі Одеського національного академічного театру опери та балету і Одеської обласної філармонії імені Давида Ойстраха [14; 15].

Як наголосили у МКІП, виступивши з ініціативою про включення об'єктів культурної спадщини під посилений захист, Україна зробила важливий крок у напрямі реалізації зобов'язань з імплементації положень Гаазької конвенції 1954 року та протоколів до неї. Надання об'єктам культурної спадщини нашої держави посиленого захисту стало **прецедентом** у практиці застосування Другого протоколу як процедури, що була вперше застосована не в мирний, а у воєнний час [16].

Ключові проблеми у сфері збереження культурної спадщини озвучили: Віктор Дворніков, регіональний координатор експедицій Heritage Monitoring Lab у Харкові та Харківській області; Федір Стоянов, заступник директора департаменту культури Одеської міськради; Міхал Красуцкі, директор Департаменту охорони спадщини Варшави (Польща); Олександр Харлан, член бюро Українського національного комітету ICOMOS; Віктор Кушніренко, голова правління БФ «Підгорецький замок».

• **Відсутність спільної інформаційної бази, придатної для обчислення втрат:** наявні списки об'єктів культурної спадщини не повні, часто не мають точних адрес, що ускладнює контролювання стану пам'яток. Серед них:

• **Відсутність усвідомлення цінності об'єктів культурної спадщини серед громади та представників влади:** після ушкоджень пам'яток, комунальні служби не опікуються їхнім збереженням та працюють лише в інтересах безпеки та зручності перехожих чи мешканців; з цією метою вони

часто продовжують руйнування пам'ятки; муніципалітет, як правило, заохочує такі роботи без відповідної експертної оцінки стану пам'ятки.

- **Відсутність адекватної оцінки збитків:** моніторинг із цифрами щодо втрат та ушкоджень пам'яток є непридатним для реальної оцінки їхнього стану; таку оцінку можливо зробити лише через польові дослідження; їх, утім, не застосовують системно.

- **Відсутність придатного правового врегулювання:** є постанова Кабміну від 15 листопада 2022 № 1342 «Про затвердження порядку проведення окремих видів робіт на об'єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану»; ця постанова, хоч і полегшує роботу з ушкодженнями, все ж більше придатна для використання у тих випадках, коли пошкоджена пам'ятка належить до великих об'єктів, чії власники мають ресурси для проходження процедури; але не у випадках, коли пошкоджена пам'ятка належить до житлового фонду; мешканці зруйнованого будинку починають прибирати уламки самотужки, а міська влада змушена долучатися, щоб забезпечити мешканцям тепло та поклагодити дах, не переймаючись у цей момент архітектурними особливостями.

- **Відсутність оперативних рішень щодо вибору, які ушкоджені будівлі треба зберігати:** під час масованих ушкоджень пам'яток, слід швидко обирати ті споруди, які вимагають негайної консервації та подальшої реставрації або реконструкції з модернізацією; цим має опікуватись влада, і якщо ніхто не приймає такі швидкі рішення, це призводить до ще більших втрат.

- **Відсутність достатньої співпраці між міністерствами в питаннях моніторингу та відновлення:** моніторингові ініціативи має підтримувати Міноборони, яке єдине має актуальну інформацію (картографія, розвіддані); питання відновлення неможливо ефективно розглядати без залучення Міненергетики.

- **Відсутність повних реєстрів та їхньої фіксації в законі:** ми не знаємо, скільки в нас історичних населених місць; є реєстр щодо 401 історичного місця, але він враховує лише міста та містечка, і не враховує близько 550 історичних сіл та селищ

- **Відсутність достатньої кількості спеціалістів, зокрема, реставраторів:** відповідні освітні програми слід впроваджувати на загальнодержавному рівні, в усіх освітніх закладах дотичної спеціалізації.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МУЗЕЙНОГО ФОНДУ – це теж проблемний пункт.

- **Відсутність фінансування, відповідного обладнання та спеціалістів** – основні виклики, що стоять на заваді цифровізації.

- **Лічені музеї та архіви мають оцифровані на 100 % фонди:** Музей мистецтв Кіровоградської обласної ради, Тереховлянський музей-майстерня, Меморіальний будинок-музей А. Чехова в Сумах, Державний історико-культурний заповідник у Луцьку, Художньо-меморіальний музей О. Осмьоркіна у Кропивницькому. Досвід руйнувань в музеях на Сході та Півдні показав, що багато колекцій було не оцифровано і зараз процес їхнього повернення та ідентифікації буде дуже важким і тривалим [17; 18].

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – стабільний світовий тренд.

Про це, зокрема, йдеться у звіті Duolingo за 2023 рік. Найбільше користувачів, які обрали для вивчення українську мову, було у США, Великій Британії, Польщі, росії та Україні. З огляду на кількість витраченого часу найбільш ґрунтовно українську мову вивчали користувачі застосунку в Австралії, Канаді та Фінляндії. У компанії зазначили, що в усьому світі 37 % нових учнів Duolingo, які вивчають українську мову, повідомили, що роблять це заради спілкування з людьми. Тим часом російська повномасштабна війна проти України **знизила популярність вивчення російської мови** – за підсумками року, вона покинула десятку найпопулярніших, поступившись місцем португальській [19].

Щодо порушень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», за весь 2023 рік **українці подали 3692 звернення – це найбільша кількість скарг за час існування офісу мовного омбудсмана** і на 30 % більше, ніж у 2022 році. Як зазначив Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень, така статистика свідчить не лише про те, що стало більше мовних порушень, але й про те, що до них стали чутливіше ставитися, помічати, заявляти. Чимало нарікань було у громадян у бік **інтернет-сайтів, які не дотримуються вимог мовного закону**. Переважна більшість порушень (82 %) стосується відсутності українськомовної версії сайту, значна частина (13,5 %) – завантаження недержавною мовою за замовчуванням, ще низка (4,5 %) – виконання недержавною мовою частини інформації в українськомовній версії», – повідомив омбудсмен [20; 21].

Ще одне цікаве спостереження: **англійська мова для українців** є містком до глобального світу й засобом спілкування з іноземцями. Проте її не сприймають як доступ до інформації, опанування нових знань або споживання освітнього та розважального англійськомовного контенту [22].

В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ росія не здає позицій, а українці все ще вразливі до дезінформації.

- З очевидних причин росії довелося відмовитися від нарративу про «другу армію світу» й перейти до тактики деморалізації українців, спроб переконати, що наша боротьба нібито є марною, втрату підтримки світу тощо. Відповідно, перший великий урок, який ми можемо винести як підсумок: **рф намагається розколоти українське суспільство.**

- Результати опитування USAID-Internews щодо медіаспоживання українців показали тривожні результати: **дезінформація спрацьовує**, зокрема через те, що споживати неправдиві повідомлення стає цілком свідомим вибором наших громадян.

- **У російській пропаганді спостерігається технологічний прогрес.** Регулярно використовуючи фото- та відеопідробки високої якості, згенеровані за допомоги штучного інтелекту (ШІ), агресорка вводить в оману все більше читачів, глядачів, слухачів. До слова, генеративні інструменти ШІ були найбільш обговорюваною технологією 2023 року.

- **Величезна кількість дипфейків шириться в інстаграмі, тіктоці, на телеграм-каналах** – мільйони переглядів серед українців.

• **Підриє Каховської греблі, палестинсько-ізраїльське загострення, блокування українсько-польського кордону** – це найбільш резонансні події року, навколо яких росія поширювала дезінформаційні тези, які великою мірою сколихнули суспільство. Ворог використав тут доволі чутливий контент як зброю, зважаючи на складний психоемоційний стан, втому й виснаженість наших громадян, а там, де є емоції, критичне мислення не спрацьовує.

Тим часом наш інформаційний спротив тривав, зокрема завдяки **проєктам, націленим на розвиток медіаграмотності**.

Найбільш масштабні заходи відбулися в межах **Національного проєкту «Фільтр»**:

• **Всеукраїнський урок єдності**, в ході якого глядачі дізналися, як протидіяти соціальним стереотипам, хто такі боти і тролі, як розумно споживати інформацію та не вестися на маніпуляції тощо – у співпраці з Суспільним Мовленням за підтримки ПРООН в Україні та фінансування уряду Японії.

• **Національний тест із медіаграмотності** – 14 тисяч учасників змогли пройти тест і лише 6 % з них – «гуру медіаграмотності». Загалом до ініціативи долучились більше 26 тис. користувачів в Україні та за кордоном. Особливість 2023 року – тест включав запитання про штучний інтелект. Коментар від Валерії Ковтун, керівниці Національного проєкту з медіаграмотності: «Нині йдуть активні дискусії про використання штучного інтелекту, зокрема про створення та поширення ним дезінформації. Нам було цікаво дізнатися, що взагалі українці знають про штучний інтелект, та чи розуміють як він працює. Попри те, що більшість українців (78 %) дають правильне визначення поняття «штучний інтелект», лише 47 відсотків розуміють принципи його роботи. Тому з цим потрібно ще працювати» [23; 24; 25].

Про те, що медіаграмотність на часі, свідчать визначені експертами **головні виклики і тренди 2023–2024 років**.

Любов Найдьонова, заступниця директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України відмітила чітку тенденцію синхронізації розвитку медіаосвітнього руху і трендів цифровізації, об'єднання яких є наступним кроком. «Це, до речі, дуже відповідає завданням євроінтеграції, адже відомо, що в Європі оголошено декаду цифровізації, в центрі якої – людина та людяність у розвитку цифрових технологій і штучного інтелекту. Війна не має зупинити наш поступ у цьому важливому напрямі розвитку», – підкреслює вона. Тому, **головний тренд** у медіаосвіті – **цифрова трансформація медіаграмотності**.

Оксана Волошенюк, експертка з медіаграмотності та медіаосвіти Академії української преси (АУП) констатує **багатовекторність і різноманіття ініціатив громадського сектору з розвитку медіаграмотності**. «Чільні формати, з якими у 2023-му працював громадський сектор, охоплюють добрий шмат активностей – від відстеження російської пропаганди та дезінформації до досліджень споживання інформації та намагань залучити нові аудиторії: це і люди поважного віку, які зазвичай були не в фокусі медіаосвітніх організацій, але нині вони становлять близько 30 %

населення, і більшість із них перебуває в країні; жителі деокупованих та окупованих територій, де необхідне відновлення й розвиток громадянської ідентичності задля реінтеграції та щоби вибудувати критичний захист від дезінформації на всіх рівнях суспільства. Поки що мені мало відомо про медіаосвітні ініціативи для вимушених українських (воєнних) мігрантів», – каже вона.

Марина Дорош, головна експертка проєкту Learn to Discern, IREX **трендом року** вважає те, що все більше організацій, ініціатив, які не займаються суто медіаграмотністю, почали інтегрувати її компоненти у свої основні активності, тобто люди вже усвідомлюють наявність проблеми дезінформації. **Тенденція** – загальна втома від війни, її неодмінно експлуатуватиме наш ворог. **Головна подія року** – продовження роботи над Національною стратегією медіаграмотності, якою опікується МКІП. Адже «цей документ закладає основу для більш сталого довгострокового розвитку медіаграмотності». Водночас експертка звертає увагу, що нам сьогодні **бракує розуміння саме найбільш вразливих груп до дезінформації та пропаганди** – «люди, які є прибічниками Московського патріархату, чи противники ЛГБТ-спільноти більш імовірно піддадуться впливу маніпуляцій чи дезінформації, ніж в інших групах». **Позитив року** – проєкт Українського інституту медіа та комунікацій за підтримки Deutsche Welle, присвячений **роботі з людьми старшого віку**, цифрові навички яких переважно гірші, ніж у молоді, тому ця група більш вразлива до дезінформації [26].

Важливість роботи з різними віковими групами продемонстрували результати соціологічного дослідження кейсу медіаграмотності для людей старшого віку в Україні, яке презентував Український інститут медіа і комунікації на міжнародній онлайн-конференції «**Медіаграмотність для людей старшого віку 60+**». Зокрема автори дослідження помітили **значну вікову різницю у використанні новинних джерел**. 72,1 % аудиторії від 70 років використовують телебачення, майже 14 % шукають інформацію в Telegram, а 22 % користуються YouTube. Натомість аудиторія 60–69 років значно частіше звертається до онлайн-джерел: 27,1 % використовують Telegram та 32,6 % – YouTube. Окрім цього, якщо на Заході України 74,7 % опитаних використовують телебачення, то на Сході число телеглядачів сягає лише 59,7 %; а в Центрі та на Півдні – 65,1 % та 65,5 % користувачів відповідно. Водночас на Півдні та Сході серед літніх людей більш поширене використання онлайн-джерел. Як зауважили автори дослідження, і **хоча основним джерелом інформації для старшої вікової категорії досі є телебачення, майже половина опитаних все ж користуються смартфоном** [27].

МЕДІА – 2023 року цей сегмент інформаційного фронту зафіксував **150 випадків порушення свободи слова, відповідальність за 67 з них несе росія**. Серед злочинів росіян на українській території – вбивства, обстріли, поранення журналістів, їхні викрадення, погрози; пошкодження редакцій медіа; кіберзлочини; вимкнення українського мовлення; юридичний тиск; блокування інтернет-доступу. За даними Інституту масової інформації (ІМІ), **за рік росіяни**

вбили на території України 27 медійників. З них двоє загинуло під час виконання журналістської діяльності [28].

Вітчизняні медіа продовжили тенденцію до масового закриття внаслідок фінансових криз, спричинених повномасштабною російською агресією. І хоча з'явилося багато грантових програм, про жоден розвиток наразі не йдеться. Отже, *виживання медіа стало головним викликом року*. Про інші як позитивні, так і тривожні медіатренди та виклики року – в нижченаведених тезах.

- *Українські медіа стали більш досвідченими*. Зокрема в тренді була така професійна категорія як військор, позиція якого багато в чому визначала настрої людей. Інформація завжди була зброєю, і зараз це лише посилюється.

- *Збільшилася кількість диджитальних проєктів, зокрема зріс український ютуб-сегмент*. У цьому контексті необхідно також підкреслити істотний попит серед наших громадян на історію. Так, ютуб-канал «Реальна історія», який запустився в лютому, станом на кінець року вже мав понад 360 тис. підписників. Можна стверджувати, що український ютуб перетворився на повноцінну галузь зі своїми законами, правилами та своєю рекламою і це успіх року.

- *Медіа почали системно робити двомовний контент* – і не українською та російською, як було раніше, а українською і англійською, причому деякі медіа включають ще більше мов і перекладів. Це дуже позитивна тенденція.

- Серед трендів – *персоніфікація журналістики*: починаючи з того, що поруч із медіа без журналістів працюють журналісти без медіа, й закінчуючи суттєвим розширенням каналів комунікації з аудиторією за рахунок якраз більш персоніфікованих, на кшталт телеграму.

- *Відсутність спільного розуміння кризових комунікацій* – наша глобальна проблема й виклик. Практично в кожному державному органі, міністерстві, військових керівних структурах тощо є страткоми, однак комунікація між ними буксує, тож у результаті – ані спільних рішень, ані великого ефекту.

- Позитивна тенденція з погляду розвитку медіасередовища – *зростання запиту на ексклюзивність і власну експертизу*, особливо в поєднанні із запитом на вірогідність інформації. Неабияку роль тут відіграв телемарафон «Єдині новини». Проте зворотна, темна сторона прагнення ексклюзивності за будь-яку ціну – теж очевидна.

- Тренд, пов'язаний із посиленням диджитального сегмента, – це *зростання впливу соцмереж*. Більшість українців отримують новини із телеграму, і цей відсоток зріс у порівнянні з 2022 роком. На жаль, це впливає і на кількість фейків, які розповсюджується через соцмережі.

- *Продовжується невпинне знецінення традиційних каналів отримання інформації*, що матиме вельми негативні наслідки в майбутньому. Прірва між якісною журналістикою та стилем «гаряче сирим не буває» поглиблюється – безплатний телевізор поступився такому ж безплатному телеграму, програючи натомість у верифікації інформації.

• *Не стало проривом українське радіо – основний інформаційний інструмент країни, де триває війна*, особливо на деокупованих і на окупованих територіях. Адже спілкування з жителями деокупованих територій довело, що навіть ті станції, які слухали в окупації (Суспільне та «Громадське»), не врахували у своїх ефірах інтереси українців на окупованих територіях, не надавали інформаційної підтримки. Крім того, досвід війни показав, що *не можна відмовлятися від дротового радіо* як найпершого способу оповіщення населення, а разом і *друкованої преси*, незамінної там, де не працюють гаджети та немає електрики – на передовій, наприклад.

• *Інформаційна сфера не позбулася недосконалостей медіапростору, спричинених олігархічною системою*, і наразі це не тренд [29].

Тим часом *Національна рада з питань телебачення і радіомовлення* інтенсифікувала свою діяльність, провівши тільки в другому півріччі з пів десятка конкурсів, які було призупинено свого часу через війну, зокрема, конкурс на місця у державному мультиплексі МХ-7, на вільні місця у мультиплексах «Зеонбуду» тощо. Окрім конкурсів, медіарегулятор проводив перевірки, реєстрував медіа, виносив нові засоби реагування (приписи та штрафи) згідно з законом «Про медіа», затвердив стратегію, яка сформувала цілі на наступні 3 роки, розпочав реформу співрегулювання та заборонив російські сервіси [30].

Наскільки ефективним є *українське іномовлення* спробував дати відповідь ІМІ, опублікувавши дослідження «Внутрішнє іномовлення України. На кого мовлять державні телеканали „Дім” і „FreeДом”». Автор дослідження, медіаексперт Інституту масової інформації О. Рубан, детально проаналізував контент, який створюють та показують «Дім» та «FreeДом», і дійшов висновку, що ці канали навряд чи можна назвати такими, що успішно просувають український порядок денний за кордоном [31].

ФЕСТИВАЛИ – здебільшого це були івенти, які не є бізнесом як таким. Майже все збирається на благодійні потреби. І ту роль, яку мали б виконувати фестивалі, тобто, по-перше, відкривати нових артистів, по-друге, давати заробляти організаторам тощо, вони не реалізовували повною мірою. Бо поростали низкою проблем, які наразі складно вирішити – це і адаптація, і «безпечне планування», а також виїзд учасників за кордон і, на превеликий жаль, загибель українців на фронті.

З іншого боку, фестивальний рух відроджується в несподіваних і цікавих проектах. Так, новими на мапі культурних подій стали **фестивалі української культури й пам'яті**.

ВиделкаFest, Вилкове, Одещина. Його започаткував громадський активіст та популярний блогер С. Гнезділов, який із 2018 року служить у ЗСУ. Він задумав фестиваль після загибелі побратима, тому для нього це, перш за все, про пам'ять і життя під час війни: «Одещина досі дивиться на світ, на власну державу через призму російської культури. І тому це найголовніша задача – привести туди фестиваль про українське. Я би навіть сказав про воєнну культуру. Оскільки в нас на «Виделці» більшість виконавців, кінострічок – пов'язані з реаліями. А наші реалії – це війна. Тому фестиваль, можливо, навіть

не про те, яка класна і качова музика, а про культуру моєї країни, яка живе війною, і яка має дбати не тільки про те, що відбувається на лінії фронту, але й в тилу». Цей фестиваль почали створювати, не маючи коштів і з мінімальним досвідом. Згодом почали збирати донати, врешті до фінансування долучився фонд «Відродження» [32].

«**Протасів Яр**», Київ. Цей пам'ятний фестиваль, створений на честь громадського активіста і розвідника 93-ї бригади «Холодний Яр» Романа Ратушного, проходив у частині зеленої зони Протасового Яру, яку активіст разом із ГО «Захистимо Протасів Яр» відстоював у боротьбі проти «чорних» забудовників. Під час фестивалю відбулися різні дискусійні панелі – на теми демократії, прав людини, історичного контексту; мистецькі програми, майстер-класи тощо. Завдяки підтримці ПЕНу і Фонду «Відродження» активістам вдалося зробити фестиваль масштабним [32; 33].

У час повномасштабної війни фестивалі змінюють основні меседжі, підхід та локації.

Ше.Fest, с. Моринці, Черкаська область. Мистецький фестиваль, присвячений постаті Тараса Шевченка, дещо змінив формат – без великої розважальної частини. Гасло – «Шевченко чинить опір», оскільки третина оргкомітету і очільник Дмитро Колоша нині на війні. Отже, Ше.Fest-2023 був присвячений темі війни, боротьби і протистояння. Звісно, його проводили із мінімальним бюджетом, а залучені кошти було спрямовано на ЗСУ.

Зменшена або змінена локація – зараз це не дивина для фестивалів в Україні. Знаковий фестиваль **Faine Misto** із Тернополя переїхав у Львів і на тлі загальної картини з масштабними музичними заходами виглядав, як острівець незламного фестивального руху. Тим часом **Respublica FEST** повернувся до Кам'янця-Подільського – щоправда, для нього це доволі маленька локація; **Atlas Weekend** узагалі на стопі. Та попри всі негаразди й труднощі сфера виживає і знаходить оптимальні рішення [32].

ТЕАТРИ за 2023 рік поставили прем'єр вдвічі менше, ніж у 2019-му, але на 52 % більше, ніж протягом першого року повномасштабного вторгнення рф. Про те, як змінилася динаміка в порівнянні з попереднім роком розповів театральний критик, засновник інтернет-порталу про сучасний український театр «Театральна риболовля» С. Винниченко. Також, за його словами, в базі зібрано відомості про понад 350 прем'єрних вистав, які зіграли театри всіх форм власності та місцерозташування.

Окремо аналітик відзначив роботу Київського театру на лівому березі «**Зцією виставою щось не так**», назвавши її **подією театрального року**. «Причому не в масштабах конкретного театру, чи Києва – це була подія для всього українського театру – нічого подібного на українських сценах ще не було», – наголосив С. Винниченко [34].

Якщо ж оцінювати успіхи галузі загалом, то постає доволі обнадійлива картина: зміцнення театральних позицій; запуск постановок там, де така можливість існує; урізноманітнення форм, де безпекова ситуація сприяє мистецтву та деякі інші позитивні тенденції [35].

ВАЖЛИВІ ТЕАТРАЛЬНІ ПРЕМ'ЄРИ РОКУ ЗА ВЕРСІЄЮ КРИТИКІВ

Зокрема, критики називають два проєкти Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка: Давид Петросян поставив Фрідріха Дюрренматта *«Візит старої дами»*, а Іван Уривський – *«Конотопську відьму»* Григорія Квітки-Основ'яненка. До речі, *«Конотопська відьма»* стала ще й своєрідним *театральним феноменом*, на який розкупувають квитки за декілька місяців: постановка заробила театрові 5,8 мільйона гривень упродовж 25 показів, а гештег із назвою вистави зібрав у ТікТок понад 32,1 млн переглядів. Крім цього, І. Уривський підготував виставу *«Підступність і кохання»* Фрідріха Шиллера, а Д. Петросян – *«Землю»* за мотивами твору Ольги Кобилянської. Також знаковими стали *«Запорожець за Дунаєм»* Семена Гулака-Артемівського у Львівській національній опері імені Соломії Крушельницької, мюзикл *«Тигролови»* за романом Івана Багряного в Національній опереті й мюзикл *«Кабаре»*, який поставила Олена Коляденко в Київському Молодому театрі [36].

ТЕАТРИ ВИПУСКАЛИ НЕ ЛИШЕ ПЕРШОПОКАЗИ

- Стало частіше зустрічатися *словосполучення «українська прем'єра»* – тобто робота, яку українські митці вже зіграли за кордоном:

- У царину постправди уводить вистава *«Крихітка Цахес»* Київського театру «Золоті ворота» (режисерка Анна Турло), в якій від казки Гофмана лишилася сама ідея.

- Зростає цікавість до визначних українців, їх долі, творчості. Володимир Івасюк надихнув Павла Гончарова на *«Баладу про любов»*, яка пролунала на сцені Черкаського театру ім. Тараса Шевченка 4 березня, у день народження музиканта.

- У листопаді Марічка Власова поставила виставу *«Івасюк. Червона рута»* за п'єсою Ірини Гарець у Запоріжжі.

- *«Гра в хованки з паном Лятошинським»* відбулася у просторі Кабінету-музею Бориса Лятошинського (режисер Богдан Поліщук).

- Київський академічний театр українського фольклору «Берегиня» поставив виставу *«Янгол щастя»* про кохання Івана Миколайчука та Марічки.

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР ЗА КОРДОНОМ

- *«Лісова пісня»* Лесі Українки португальською була зіграна у місті Брага – вистава отримала назву *«A Canção da Floresta»* й шла на сцені СТВ – Companhia de Teatro de Braga у постановці Ольги Турутї-Прасолової.

- Київський режисер Алекс Боровенський поставив моновиставу *«Forget-me-not»* англійською мовою із французькою акторкою Жюлі Зено за текстом *«Люби-мене-не-покинь»* Ольги Анненко. Ескіз зіграли в Києві, прем'єру – у Франції.

- Спільна режисерська робота на сцені Рівненського музично-драматичного театру – Володимир Петрів (Україна) та Генріх Адамек (Польща) реалізували проєкт *«Скрудж. Різдвяна історія»* за мотивами роману Чарльза Дікенса.

- З серією авторських воркшопів з акторської майстерності у березні до Києва завітала *французька режисерка театру і кіно Аріан Мнушкін* та 15 акторів паризького «*Театр дю Солей*».

В ТЕАТРІ З'ЯВИЛАСЯ ВІЗІЯ МАЙБУТНЬОГО

- Вистава Київського академічного театру «Київ Модерн-балет» «*Завтра*» – балет у постановці Радуги Поклітару на музику Фридерика Шопена. Інша прем'єра – «*ДискриміНАЦІЯ*» на музику Генделя та Сильвестрова, де об'єднуються час і простір.

МАСШТАБНІ ПОЛОТНА ВЕЛИКОЇ СЦЕНИ

- Розмах лісопилні у виставі «Карпатський вестерн» (реж. Максим Голенко) Одеського театру ім. Василя Василька.

- Дієво-рухлива декорація дікенсівського Лондона в уже згаданій виставі «Скрудж. Різдвяна історія» (реж. Володимир Петрів та Генрік Адамик).

НАРОДЖЕННЯ ТА ОБЛАШТУВАННЯ ТЕАТРІВ

- Український актор та режисер грузинського походження Гіо Пачкорія заснував у Києві Камерний театр «Маланка».

- Виокремилася в окрему творчу одиницю Творче об'єднання «Мотлох» у Запоріжжі, паростки якого – у Запорізькому театрі «СВІЯ».

- У Львові з'явився «Театр Актуальної П'єси Ореста Огородника», який з першої роботи став на ниву ексцентричної комедії «Літаючі жінки».

- Власною домівкою обжився Київський тілесно орієнтований театр «Тотеатр» – частина активностей, у тому числі фірмова театральна гра «Тутізар» відтепер проходять на Подолі.

- Відкриттям нової філії Центру мистецтв «Новий український театр» культурно оживився лівобережний район Києва – «Театр на Троєщині».

- Одразу дві нові сцени запрацювали у Чернівецькому театрі ім. Ольги Кобилянської.

ФЕСТИВАЛЬНЕ ЖИТТЯ ТЕАТРІВ

- Відкритий театральний фестиваль «Номо Ludens 12+1» на початку жовтня пройшов у Миколаєві.

- XV Театральний фестиваль комедії «Золоті оплески Буковини» відбувся наприкінці листопада у Чернівцях.

- В листопаді оголосили фіналістів фестивалю «Митниця. Нова режисура» Театру на лівому березі, який пройшов у співпраці із Театром драматургів.

- IV Міжнародний фестиваль «Монологи над Ужем» зібрав у вересні в Ужгороді дюжину конкурсних та гостей робіт.

- Більш широкі зрізи напрацювань театрів протягом Великої війни провели Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев» та V Всеукраїнська театральна фестиваль-премія GRA.

- Дитячо-юнацький напрям театру об'єднує потенціал мистецького завтра нашої країни – IX Театральний фестиваль «Комора» пройшов у вересні в місті Кам'янець-Подільський.

- У Трускавці пройшов VIII Міжнародний фестиваль-конкурс мистецтв «Ukr West Art Fest».

- У Хмельницькому в червні відбувся I Всеукраїнський фестиваль театрального мистецтва «Зірки Мельпомени».

ГАСТРОЛІ

- Активне гастрольне життя веде *Миколаївський театр ляльок*, широка географія покриття у Миколаївського драматичного театру, *Херсонського театру ім. Миколи Куліша*. Роботи на виїзді показували *Харківський театр імені Тараса Шевченка*. Майже виїзний тиждень в Києві влаштували *Сумський національний та Луганський музично-драматичний театри* – три вистави на сценах Київського театру ім. Івана Франка та одна – в Національній філармонії України.

- *Дублін, Ірландія* – приймав виставу «Переклади» за твором ірландського письменника Браяна Фріла у постановці Кирила Кашлікова *Національний театр ім. Лесі Українки*.

- *Італія* побачила виставу «Фаустпатрон» *Чернівецького театру ім. Ольги Кобилянської* у постановці Івана Бутняка.

- Виставою *Дніпровського академічного театру драми та комедії* «Майдан Інферно» відкрився II Open Air International Theatre Festival – PrizrenFest, *Республіка Косово*.

- «Калігулою» *Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка* відкрилася робота 63-го Міжнародного театрального фестивалю MESS у Сараєво, *Боснія і Герцеговина*.

- «Сон літньої ночі» *Майстерні Михайла Урицького* (Кафедра мистецтва театру ляльок КНУТКиТ ім. Івана Карпенка-Карого) – виступ у Studio International Theatre Festival у місті Тиргу-Муреш, *Румунія*.

ТЕАТРАЛЬНІ ПРЕМІЇ

- Міжнародне журі фестивалю-премії «ГРА» визнало «*Зерносховище*» режисера *Максима Голенка* найкращою драматичною виставою року. Її поставили у Рівненському обласному академічному музично-драматичному театрі. Також журі відзначило учасників команди вистави «Зерносховище» ще у трьох індивідуальних номінаціях: *М. Голенко* став найкращим режисером; *Станіслав Лозовський* та *тріо «Веремія»* нагородили за найкраще музичне рішення вистави; *Марка Дробота* визнали найкращим виконавцем чоловічої ролі.

- Двічі протягом року нагородили *Премією ім. Лесі Українки*. Переможцем номінації «Театральні вистави для дітей та юнацтва» за 2022 рік стала вистава «*Пливе човен*» у постановці Ірини Ципіної (Перший театр, м. Львів), *переможець року – вистава «Хто росте в саду»*, яку Катерина Лук'яненко поставила в Івано-Франківському театрі ляльок ім. Марійки Підгірянки.

- Здивував 2023 рік розподіленням премій – кілька прем'єр глядацька та експертна аудиторія назвала ледь не шедеврами, але *жодна робота не змогла наблизитися до планки здобувачів Премії ім. Леся Курбаса* та театральної номінації *Національної премії України ім. Тараса Шевченка*.

- *3 новозапочаткованих – премія-відзнака «Чорний лотос»*, спрямована на підтримку українських кінотеатральних митців/мисткинь, які були активними протягом року.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ

- Портал сучасної української драматургії *«UKRDRAMAHUB»* перезапустився в оновленому форматі у зручну для користувачів платформу.

- Тексти-переможці п'яти потужних драматургічних конкурсів («Драма.UA», «Тиждень актуальної п'єси» та «Липневий мед», польського «Aurora» та британського «Reboot Festival») вийшли окремим виданням *«Драма Панорама 2023»*.

- Проєкт *«Шоукейс української драматургії»* зібрав професійну спільноту з різних куточків України з тим, щоб познайомити з текстами та запустити постановки. Зокрема, було презентовано антологію «Драма Панорама 2023» – добірка п'єс, що увійшли до неї, є, за словами драматурга Дмитра Тернового, *об'єктивним зрізом поточного драматургічного процесу* з усіма його сильними та слабкими сторонами.

- Окремою збіркою вийшли дванадцять п'єс сучасних українських драматургів, які було створено протягом 2019–2021 років у рамках проєкту «Лабораторія драматургії Національної спілки театральних діячів України» під назвою *«Покидьки та інші п'єси. Сучасна українська драматургія»*.

- Серед перекладів – антології української драматургії «Нова українська драматургія. Том 1. В очікуванні Майдану» та *«Сучасна українська драматургія. Від А до Я»* вийшли у польському перекладі Анни Коженювської-Бігун.

- Книжкова родзинка 2022 року *«Філософія театру. Лесь Курбас»* видавця Олександра Савчука 2023-го отримала новий розвиток – *аудіальний проєкт*, в якому голосом актора Львівського театру ім. Леся Курбаса Андрія Водичева заговорив Лесь Курбас.

- Тексти сучасних драматургів все частіше можна зустріти не лише в читках, а й у постановках. *«Один день»* Лени Кудяєвої – у виставі Сумського національного театру ім. Михайла Щепкіна; *«Мама. 10 км»* (реж. Дмитро Некрасов) Дмитра Захоженка – у Львівському академічному театрі ім. Лесі Українки.

- Рясніють постановки вистав за п'єсою *«Покидьки, або Пузир, Соломинка і Лапоть»* (Поліна Коробейник – у «Дивному замку», Анастасія Казмірчук та Наталія Журавльова – в луцькій Творчій студії Наталії Журавльової, Зоряна Цвик – в «Ідейному театрі»), до п'єси *«Я Норм»* Ніни Захоженко звернувся Алекс Боровенський у театрі «Дивний замок» – *«П'ять пісень Полісся»* Людмили Тимошенко.

- *Чернівецький театр ляльок* у співпраці з Ігорем Білицем *реалізував серію постановок*: «Їжачок-ніндзя», «Різдвяний пампушок» інші.

ВТРАТИ

- Упродовж 2023 року театральна родина зазнала важких втрат – війна забрала життя актора, який починав у Дніпровському драматичному театрі

«Вірино!»), *Олексія Хільського* (35 років), актора театру та кіно *Богдана Колесника* (36), актора Київського театру на Подолі *Василя Кухарського* (42).

- *Поповнив перелік пошкоджених театральних об'єктів* за період широкомасштабного вторгнення *Чернігівський академічний український музично-драматичний театр ім. Тараса Шевченка*.

- На початку 2023-го було *суттєво пошкоджено* будівлю *Херсонського театру ляльок*, а наприкінці року ударною хвилею зачепило *Херсонський театр ім. Миколи Куліша* [35].

Відомо, що в театрі вирують процеси, які менш помітні широкій публіці, але не менш важливі для розвитку театральної сфери, а надто в умовах воєнного стану.

КЕРІВНІ ПРИЗНАЧЕННЯ РОКУ

Як влучно зазначив театральний аналітик С. Винниченко, іноді процес призначення на керівні посади – сам по собі стає повноцінною театральною постановкою.

- 2023 року в *Київському академічному театрі драми і комедії на лівому березі Дніпра* та *Київському театрі юного глядача на Липках*, за словами С. Винниченка, спостерігалися «спроби розвороту плину часу у зворотному напрямку» – здобутки попередніх періодів з якісного оновлення менеджменту, очевидно, не всім були до вподоби. Особливо в світлі втрати різного типу впливу. На захист здобутків стали актори театрів, долучилися лідери думок, засоби масової інформації. Через вивчення та розтлумачення норм законодавства провадити маніпулятивні рішення стало суттєво складніше. І як результат – вектор розвитку театрів розвернення на 180 градусів не зазнав. Виконувачем обов'язки директорки-художньої керівниці Театру на Лівому березі стала *Олеся Жураківська*, Київського ТЮГу – *Марія Кривенко*.

- Центром не мистецьких, а керівних розборок стало місто Кропивницький, де в роботу *Кропивницького академічного українського музично-драматичного театру ім. Марка Кропивницького* втручалися керівники місцевої влади. Призначеного керівника до кінця воєнного стану *Вячеслава Вандрашека* намагалися змінити, організувавши конкурс, який судовим рішенням було визнано незаконним.

- Медійно гучно було із призначенням в. о. генерального директора-художнього керівника *Національного академічного українського драматичного театру ім. Марії Заньковецької*. Театральна спільнота Львова почала говорити про «чужинців» у місті, маючи на увазі *Максима Голенка* (до того він був головним режисером київського «Дикого театру», згодом – Одеського театру Василька). Проте відкритість команди та й сама налагоджена робота – п'ять прем'єр з вересня по грудень – почали натякати, що ніхто театр руйнувати не збирається. Щобільше, *серед топподій у культурі 2023 року* (опитування проводив Укрінформ) було *двічі названо призначення М. Голенка керівником театру ім. Марії Заньковецької*. Так вважають, зокрема, режисерка та сценаристка Наталка Ворожбит та режисер Євген Лавренчук. Після випуску в цьому театрі вистави «Земля» за Ольгою Кобилянською, театр ім. Заньковецької отримав ще й нового головного режисера – ним став *Давид*

Петросян (до того – режисер-постановник Київського національного театру ім. Івана Франка).

- Медійно спокійніше призначення відбулися у Вінниці, де **Іван Педорук** очолив обласний театр ім. Миколи Садовського, а **Тетяна Побережна** – обласний театр ляльок «Золотий ключик». З інших нових призначень – **Рудольф Дзуринець** очолив Закарпатський академічний обласний український музично-драматичний театр імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв, **Олег Яцина** став керівником Харківського академічного драматичного театру, **Вадим Хайнський** – в.о. директора-художнього керівника Волинського академічного обласного театру ляльок.

РЕБРЕНДИНГ ТЕАТРІВ

- Робота із брендом у 2023 році спостерігалася у **Чернівецького театру ім. Ольги Кобилянської** та **Черкаського театру ім. Тараса Шевченка**. Обидва театри персоніфіковані через свого покровителя. Черкаський обласний театр вирішив піти шляхом обігравання літер Т і Ш (театр Шевченко), тим самим втративши геоприв'язку до міста та розчинившись у переліку восьми інших «театрів Шевченка», які існують по країні.

- Із брендом Чернівецького театру попрацювала агенція «Branda Company», яка підсвітила (у прямому й переносному сенсі) сильні сторони театру – на логотипі театру з'явився промінь.

- Попрацювали із неймінгом у київській дитячій театр-студії «Колесико» – тепер вони стали «**Kolo ART**».

- Криворізька театральна студія оновила логотип – «Ванильные качели» змінили на «**Ті самі гойдалки**».

РІК ВІДЗНАЧИВСЯ КОЛАБОРАНТСЬКИМИ ПРОЯВАМИ

- Ексактор Київського театру юного глядача **Гліб Михайліченко** заявив про свою участь у складі московського «PRIËM-продакшн».

- Компанія харків'ян у складі акторів **Сергія Лістунова** і **Дарії Терновської**, а також режисерки **Жанни Богусевич** переїхали до Санкт-Петербурга, де створили театральну студію «Театр Питер». **У мережі з'явилися відео пропагандистського характеру російського виробництва, в яких беруть участь колишні харківські актори.**

- Акторка-колаборантка Херсонського театру ім. Миколи Куліша **Ружена Рубльова** на російському телебаченні виступає «представницею Херсонської області Росії».

- **Є випадки маніпуляцій у країнах Європи.** У жовтні в Даугавпілському театрі відбулася прем'єра вистави за п'єсою «Перемир'я» донецького драматурга **Олексія Куралеха**, який позиціонує себе «жителем ДНР». Там війна на Донбасі та окупація росією українських територій у 2014 році називаються «українським конфліктом».

СКАНДАЛИ НА МОВНОМУ ҐРУНТІ

- Одеська прем'єра вистави «**Золоте теля**» в постановці Володимира Подгородинського в Одеському театрі музичної комедії ім. Михайла Водяного **викликала неймовірну кількість запитань до російської мови**, якою поставлена вистава в академічному театрі. «Ми тут вбачаємо низку порушень,

які стосуються не тільки цього факту, але й використання недержавної мови посадовими особами згаданого обласного комунального закладу», – заявив мовний омбудсмен Т. Кремінь, коментуючи цю ситуацію.

- **Сутичка на мовному ґрунті відбулася навколо результатів Театрального фестивалю «Комора»** – вокально-театральна студія «Голос Джельсоміно» з міста Одеса із порушенням положення фестивалю, яке прямо унеможлиблює виконання в конкурсі вистав російською мовою, отримують відзнаку від членів журі фестивалю.

Втім, є і **хороші мовні новини.**

- Колектив Одеського театру ім. Василя Василька представив україномовну версію пісні «Край Чорного моря» (слова – Семен Кирсанов, музика – Модест Табачников, переклад українською – Сергій Осока). ВідеOVERсію у режисурі Олександра Самусенка показали до Дня Одеси.

- З фасаду будівлі Харківського драматичного театру демонтували літери з прізвиськом Пушкіна, а також згадку про те, що це був театр «російської драми».

СКЛАДНА СИТУАЦІЯ ІЗ ТЕАТРАЛЬНИМ ХАРКОВОМ

Ситуація із театральним Харковом продовжує залишатися складною. У квітні було прийнято рішення про обмеження в 50 глядачів на виставу та заборону грати у власних театральних приміщеннях. 1 листопада до цього додалася пропозиція Харківської облради перевести діяльність театрів «в онлайн», що викликало обурення серед театральної спільноти. Наприкінці року ситуація вирішилася скороченням фінансування закладів культури Харківського обласного підпорядкування на 2024 рік удвічі (зі 100 до 50 млн грн) із дозволом роботи у власних приміщеннях. Водночас понад половина складу всіх театральних-концертних труп перебуває поза межами Харкова.

ЦІКАВІ ФАКТИ

- При підготовці афіші прем'єрної вистави «Лис Микита» за Іваном Франком у **Київському театрі юного глядача, художниця Леся Ковпак використала III**. Тож, маємо першу афішу нового взірця.

- У Харкові змогли провести протягом року **два Різдвяних мініфестивалі «ВертенСхід»**. Перший припадав на Різдво за попереднім церковним календарем, він тривав 7–8 січня, а вже другий – за новим, і пройшов 23–24 грудня.

- Повість **«Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами»** Чарльза Дікенса отримала одразу **три втілення протягом грудня**. У Рівному – «Скрудж. Різдвяна історія», в Калуші – «Різдвяна пісня з привидами» (реж. Дмитро Карачун) та той же «Скрудж. Різдвяне диво» у постановці Сергія Мазаного у Дніпрі.

- **Вже третього українського актора запрошено читати Всеукраїнський радіодиктант національної єдності**, який проходить у День української писемності та мови. До компанії Ади Роговцевої та Римми Зюбіної, які читали текст у попередні роки, цього року долучився актор Франківського драмтеатру **Олексій Гнатковський**.

- Український театр став помітнішим в енциклопедичному плані. Протягом року з'явилися понад 60 сторінок про людей театру в українському сегменті «Вікіпедії». Якщо цікавість до франківського актора Олексія Гнатковського можна приписати зокрема кінематографу (на екрани вийшов художній фільм «Довбуш»), то сторінки педагога та режисера Володимира Богатирьова з Рівного, київського актора Петра Миронова, акторки Юлії Шаповал, режисера Дніпровського театру драми і комедії Антона Меженіна та інших – свідчить про інтерес саме до театру та його людей.

- При цьому у друкованому виданні «Суми культурні» є невеличка згадка про приватну театральну ініціативу в рамках молодіжного простору і не знайти ані Національного театру ім. Михайла Щепкіна, ані Сумського ТЮГу.

- **Найбільш затребуваним персонажем для сімейного перегляду можна назвати Котигорошка**, до образу якого звернулися в Івано-Франківському національному драмтеатрі, у Київському театрі на лівому березі, а спільний проєкт Херсонського театру ім. Миколи Куліша із Миколаївським художнім драматичним театром розкриває тему протистояння «Котигорошко проти вікінгів».

БІЛЬШІСТЬ МИСТЕЦЬКИХ ЗАХОДІВ ПРОВОДЯТЬСЯ НА ПІДТРИМКУ ЗСУ

Лєвова частина мистецьких заходів проходить зі зборами донатів. Поширена практика, коли театри замість продажу квитків пропонують глядачам не купити квитки, а зробити донат на ЗСУ або інші важливі потреби. Всіх не перерахувати, проте деякі приклади просто разючі.

- У дворіку Львівського театру ім. Лєсі Українки кількаразово провели благодійний **мініфєстиваль «Гомін»**, який поєднав у собі концерт, маркет хендмейду, фудкорт та аукціон – суми зборів сягали від ста – ста п'ятдесяти тисяч гривень за один фєстиваль.

- Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка конвертував гіперпопулярність вистави «Конотопська відьма» – організували **благодійний показ**, який зібрав 1 мільйон 770 тисяч гривень для ЗСУ.

Яким був другий воєнний театральний рік України, підсумовує театрознавиця Ганна Веселовська: «Більшість спектаклів, які день у день показують українські театри по всій країні, що воює, вприскуючи глядачеві щось на кшталт ліків проти зневіри й відчаю, масштабними мистецькими подіями не назвеш. Від початку 2023 року прем'єри більш-менш постійно виштовхуються в життя з головною метою не втратити глядача. А от рекордсменами показів стають ті, що можуть впливати як заспокійливе, обнадійливе, підбадьорливе. Очевидно, що універсального рецепта створення успішних сценічних робіт такого типу немає. Творчі групи йдуть навпомацки, шукаючи аналогій, приміром, з тим, що зачіпало глядачів під час останньої великої війни». [35; 37; 38].

МУЗИКА

Звичайно, повномасштабний напад країни-агресорки росії на Україну негативно вплинув на музичну галузь, зокрема на сферу **класичної музики**. Але хороша новина – культурне життя країни не завмерло – відбулися деякі

фестивалі, конкурси та навіть гастролі; продовжили функціонувати такі державні інституції, як опера, філармонія, органний зал у Львові чи Національний будинок музики в Києві. Тож люди приходили на події, а музиканти мали практику.

КУЛЬТУРНИЙ СПРОТИВ

Потужний вияв мистецької боротьби – відкриття Маріупольською камерною філармонією свого ювілейного 5 сезону. Звісно, не вдома, а у приміщенні київської філармонії, де відбувся концерт маріупольського симфонічного оркестру «Ренесанс» під керівництвом диригента **Василя Крячка**, який став легендою, не лише продовжуючи працювати в окупованому місті й рятуючи музикантів та приміщення філармонії, але й зібравши ансамбль заново. Цим концертом Національна філармонія України розпочала **проект «Філармонія нескорених»**, спрямований на підтримку музикантів із окупованих та деокупованих українських територій, зокрема, міст, що перебувають під постійним обстрілом агресора [39].

ОПЕРА

- З основних тенденцій – **українізація репертуару** оперних театрів, зокрема Києва, Одеси та Харкова.

- **Львівська опера лідирує** за кількістю нових постановок, експериментів, впровадження українського репертуару – на все це є запит, оскільки публіка хоче більше змін у діяльності державних закладів.

- Диригентка **Оксана Линів** отримала спеціальну відзнаку Міжнародної премії **Oper!Awards** – за вагомий внесок у розвиток оперного мистецтва. Вручення пройшло в німецькому місті Дортмунд [40].

- **Зоряна Кушплер**, оперна співачка, професорка співу в університеті Моцартеум (Зальцбург, Австрія) видала альбом **«Ukrainian InterMezzo»** («Українське ІнтерМецо»), до якого увійшли 12 творів українських композиторів ХХ–ХХІ століть – М. Лисенка, А. Кос-Анатольського, Б. Лятошинського, І. Кушплера, Ю. Мейтуса, О. Ківи тощо. Диск співачка записувала у Львові разом із симфонічним оркестром з Луганська. Невідомі до цього часу твори українських композиторів стали відкриттям для поціновувачів оперного мистецтва у світі [41].

- На День Незалежності України Одеський національний академічний театр опери та балету відкрив VIII Міжнародний фестиваль мистецтв **«Оksamитовий сезон в Одеській опері»**. Чільною темою мистецького форуму стала нова музика українського відродження, а розпочалися фестивалі події з сучасної опери Олександра Родіна «Катерина» [42].

ФЕСТИВАЛІ КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ

- Широка палітра фестивалів залишилась на Західній Україні, зокрема у Львові, де фестивальне життя тривало навіть у літній час, коли театри завершують сезон. На жаль, частина заходів не відновилася, зокрема такий знаковий фестиваль класичної музики, як **«Львів Моцарт»**. Натомість Всеукраїнський фестиваль камерної музики **«Дзеркало»** відбувся – завдяки підтримці німецьких партнерів [32].

- У музичне життя України повернувся Міжнародний фестиваль сучасного мистецтва «*Два дні й дві ночі нової музики*» в Одесі – попри масовані обстріли, неможливість приїзду багатьох іноземних учасників та безліч організаційних складностей. Зважаючи на умови воєнного часу, програму фестивалю дещо скоротили. А втім, було виконано близько 50-ти творів, з них – 10 світових прем'єр українських та зарубіжних композиторів.

- Один із наймасштабніших мистецьких проєктів – XXXIV Міжнародний фестиваль «*Kyiv Music Fest*» – поставив за мету дати максимально розгорнуту картину сучасної композиторської творчості. Наприклад, у межах його програми відбулася прем'єра нового твору *Євгена Петриченка «Concerto Grosso з позитивом»* – цикл інструментальних та вокальних композицій на тексти Володимира Вакуленка, Вікторії Амеліної, Романа Меліша, Олександра Козинця та Надії Косаревиц у виконанні *Liatoshynskyi Capella: Early Music Ensemble* Національного будинку музики. Художньою складовою цього концертного блоку став *віртуальний вимір* – доповнена реальність, яку кожен глядач створював самостійно за допомоги мобільного застосунку від команди *Advin*. Кожен із 12 номерів проілюстрував графічний дизайнер *Руслан Мотько*, в його роботах можна було розпізнати фантастичних звірів Марії Примаченко, героїв Поліни Райко, квіти Катерини Білокур, образи з художніх полотен Анжеліки Рудницької та графіті Banksy [43].

- Шостий фестиваль високого мистецтва *Bouquet Kyiv Stage* завітав 2023 року до Грузії та Великої Британії. Традиційне свято чекало і на Київ. Щоправда, в день відкриття через повітряні тривоги роботу фестивалю переривали тричі. Особливістю *Bouquet Kyiv Stage–2023* стало те, що більшість музичних творів, включених у програму, було створено під час повномасштабної війни [44; 45].

ЗАКОРДОННІ АКЦІЇ

Європа продовжує відкривати для себе культуру України, поступово усвідомлюючи її унікальність. *Запит і цікавість до української класичної музики у світі можна вважати трендом року.*

- «*Європейський фестиваль: Українська весна*» відбувся у Стокгольмі, Швеція. Поряд з українською класикою ХХ ст., яка ніколи до цього часу не виконувалася у Швеції – Симфонія №3 Бориса Лятошинського та «*Гуцульський триптих*» Мирослава Скорика, – було представлено сучасну музику авторства українських композиторок, сестер *Богдани Фроляк* та *Ганни Гаврилець*. Символічно, що фестиваль завершився у День Європи, 9 травня, а його місія була суголосна з темою тогорічного головування Швеції в ЄС: єдиний фронт Європи на підтримку України [46].

- З нагоди Дня Незалежності України наша сучасна музична класика звучала в *Konzerthaus Berlin*, Німеччина. До програми *Молодіжного симфонічного оркестру України* під орудою *Оксани Линів* увійшли твори сучасних українських композиторів *Богдани Фроляк* – «*The Way*» (для симфонічного оркестру) та *Євгена Оркіна* – «*Одеська рапсодія*» (для двох скрипок з оркестром). У виконанні *Ukrainian Freedom Orchestra* на чолі з

канадською диригенткою *Кері Лінн Вілсон* прозвучав Другий скрипковий концерт *Євгена Станковича* та широко виконувана в різних країнах світу «Мелодія» *Мирослава Скорика*. Важливо, що послухати українську класику до берлінського Концертного дому завітав Федеральний президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр.

- На концерті-відкритті одного з найпрестижніших та найбільших у світі фестивалів класичної музики *BBC Proms* в Альберт-холі, Лондон, вперше пролунав *новий симфонічний твір української композиторки Богдани Фроляк – Let There Be Light («Нехай буде світло»)* у виконанні *BBC Symphony Orchestra* під керівництвом фінської диригентки українського походження *Далі Стасевської*. Композицію було створено на спеціальне замовлення BBC на честь України, підтримки її боротьби [47].

Інший сегмент вітчизняної музичної галузі – *ринок популярної музики* – увійшов у 2023 рік із тими ж значними проблемами та загальними тенденціями, що були й у попередньому. Щодо нових проєктів, цифр, викликів і трендів йтиметься далі – в музичних підсумках року від українських медіа.

- Найбільший агрегатор української музики *NUAM* оприлюднив статистику. Спираючись на дані зі своєї бази музикантів, сервіс визначив, що із загальної кількості артистів – 5968 були активними протягом року, зокрема вони випустили 36 243 пісні (це майже 78 днів або 111 672 хвилин безперервної музики). З них: 16 837 – українською, 2978 – російською, 1927 – англійською, 144 – іншими мовами. Жанровий розподіл: 9832 треків – електроніка; 9000 – хіп-хоп; 3597 – альтернативна музика. **Важливо:** згідно з даними NUAM, 2023 року артисти випустили **766 пісень про війну** (всього ж із початку війни у цій категорії вийшло 2424 пісні) [48].

- Одним із показників популярності музикантів є, безперечно, *ротація на радіо*. FDR Media оприлюднило перелік пісень 2023 року, які найчастіше звучали в ефірі вітчизняних радіостанцій. У списку *із 40 композицій – 26 українськомовних* [35].

- *Альбом Джамали QIRIM* став одним із найкращих альбомів року за версією європейського онлайн-журналу *Veehure*. Над ним артистка працювала чимало років – це 14 композицій, кожна з яких представляє певну місцевість Криму: від Керчі до Ак'яру, від Ялти до Джанкою. «Боротьба за правду ніколи не була простою справою. Напевне, саме тому робота над *Qirim* тривала роки мого життя. Цим альбомом я втілила свою велику мрію – показати всьому світу, що попри будь-які спроби переписати історію Криму ми не дамо забути правду», – розповіла Джамала про альбом, до роботи над яким долучилися понад 80 музикантів. А ще, *QIRIM* увійшов до лонглиста премії «Греммі» та номінований на Шевченківську премію 2024 року [49; 50].

- Музичні стримінгові сервіси опублікували підсумки року з найпопулярнішими виконавцями, піснями та альбомами. Так, *Spotify* випустив добірку з 50-ти найпопулярніших треків українських виконавців у 2023 році, а за рейтингом *Apple Music*, серед сотні найпопулярніших треків в Україні більше половини складає музика українських артистів, водночас до нього увійшли декілька пісень російських виконавців. У першій десятці за кількістю

прослуховувань – вісім треків українських виконавців *Shumei, Yaktak, Dorofeeva* та ін. У десятку найкращих українських пісень на Spotify увійшли *SadSvit, «Структура щастя» – «Силуети»; YakTak – «Погляд»; Wellboy – «Додому»* та інші [51].

- Мовний ренесанс у музиці триває, але тепер це не лише про мову – **артисти мають боротися за самобутність музики**. До прикладу, якщо говорити про виконавців, які вирішили свого часу перейти на українську мову, їх можна поділити на тих, хто «перезавантажує», як Світлана Лобода; тих, хто переважно «перезавантажує» свою російськомовну програму, наприклад, Монатік; і тих, хто, на думку багатьох, створює нову українськомовну музику зі щирими намірами як Надя Дорофєєва, що підтверджують її останні збори [52].

- Прорив року – проєкт *Klavdia Petrivna* (Клавдія Петрівна), який спершу зацікавив слухачів у тіктоці, а тоді вже на багатьох стримінгових платформах. Загалом 2023 року українські співаки та співачки дедалі активніше перекладали свої старі російськомовні хіти українською – така собі «легалізована ностальгія». Також з'явилося багато кон'юнктури – приміром, пісні Потапа, Сергія Бабкіна тощо. На цьому тлі успіх *Klavdia Petrivna* багатьох потішив [35].

- **Соцмережі почали істотно впливати на популярність музикантів**. TikTok, приміром, допоміг зрости таким виконавцям, як Klavdia Petrivna та гурт «Schmalgauzen», просуваючи не стільки їхні треки, як стиль артистів загалом. А композиція гурту Nazva «На Дно» розкрутилася в Instagram. Існують також способи просування через YouTube, Twitter тощо. Але для музикантів **головним викликом став постійний запит аудиторії на нове** [52].

- Медіа про музику «Слух» опублікувало власне дослідження **щодо музичних вподобань українців**. Найчастіше респонденти говорили про дефіцит металу та року, а також якісної, глибокої та сенсової музики. А от шароварщини та байрактарщини, на думку опитаних, уже забагато [53].

- **В Україні досі слухають російську музику**, і це відповідальність не тільки музикантів, а й кожного українця. Приклад того, як можна впливати на аудиторію і мотивувати переходити на українське – освітні блоги Андрія Шимановського і Віталія Гордієнка [52].

ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА

У мистецькій площині 2023 рік відзначився низкою цікавих і знакових подій – ювілейними акціями, арт-проєктами в Україні та за кордоном, а також гучним скандалом.

ВИСТАВКОВІ ПРОЄКТИ В УКРАЇНІ

- 2023 рік минув під знаком Василя Кричевського – основоположника оригінального українського напрямку світового модерну та інноваційних прийомів у книжковій графіці, дизайнера, живописця, розробника театральної сценографії та одного з перших художників-постановників українського кінематографа. **150-річчя** від дня народження майстра було відзначено такими акціями: в Музеї української діаспори відбулася виставка «Кричевський. Саєнко. Майстер і учень»; Довженко-центр нагадав про талант В. Кричевського як фахового художника-оформлювача кіно (перший український байопік

«Тарас Шевченко», перший український кольоровий фільм «Сорочинський ярмарок», а також «Звенигора» Олександра Довженка); видавець Олександр Савчук надрукував альбом зі 194-х ескізів орнаментів, які майстер створив від 1920 до 1951 року – це наразі найбільша збірка орнаментних композицій. **Уміння В. Кричевського бачити архетипічні образи в нашому народному мистецтві і блискуче відтворювати їх в модерному ключі остаточно руйнує міф про українську культуру як виключно сільську** [54; 55; 56].

- На день п'ятиріччя Музею сучасного українського мистецтва Корсаків у Луцьк було презентовано найбільший виставковий проєкт 2023 року – **«Космогонія сенсів»**, який представив понад 500 мистецьких робіт від 300 українських художників, і який є частиною проєкту «Космогонія», що триває з листопада 2022 року й передбачає створення художником Петром Антипом **найбільшої картини у світі площею 2 тисячі квадратних метрів**. «Коли кожен день є випробуванням для національного духу, виставка „Космогонія сенсів” – це прояв творчого єднання українських митців, їхня рефлексія на події сьогодення, пошук нових значень», – зазначили у Музеї Корсаків [57].

- У Національному музеї історії України у Другій світовій війні відбулася виставка дитячих робіт – переможців конкурсу **«ArtArmor Діти UA»**. У межах конкурсу діти залучилися до підтримки ЗСУ за допомоги мистецтва. Зокрема, юні переможці перенесли свої малюнки на бронеплити, які вже врятували життя захисникам і захисницям, а також розписались на сучасних бронезилетах – аби передати їх нашим захисникам зі словами підтримки і вдячності. «Надзвичайно актуальний і дуже цікавий проєкт «Art Armor» поєднує, здавалося б, непок'єднані речі – мистецтво, щось світле, щось перемагаюче та радісне, й водночас сумне, чим є військова амуніція, бронеплити, які врятували життя комусь із військових», – зазначив в. о. міністра культури та інформаційної політики Р. Карандеєв. Усього ж у конкурсі взяли участь понад 500 дітей із 17 областей України [58].

- У контексті своєї знаковості згадувалися мистецькі проєкти: **«Розшук»** – пам'яті зниклого безвісти херсонського художника Валерія Машницького, галерея Detenyła, Львів; архітектурна виставка **«У пошуках ідеального поселення»**, Закарпатський музей архітектури та побуту, Ужгород; виставка **«Щодо втрачання»**, куратор – Нікіта Кадан, Львівський муніципальний мистецький центр; виставка **«Сонце Заходу / Sol Occidens»** Маргіт (Райх) та Романа Сельських, Одеський національний художній музей (ONFAM); артоб'єкт **«Вихід»** київського автора Віталія Протосені, Запоріжжя, парк Енергетиків В. Протосені; **«Спецоперація „Зруйнувати рай”»** – виставка світлин розписаних інтер'єрів хати Поліни Райко, зафіксовані експедиційною групою Музею Івана Гончара у 2013 році [59; 60].

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО В ПАРИЖІ, МАДРИДІ ТА НЬЮ-ЙОРКУ

- **«Сторінка з Абракадабри. Павло Маков», Париж, галерея L'Atlas**. Цей проєкт П. Маков реалізував спільно з київською галереєю TheNakedRoom. Експозиція включала твори з циклу «Абракадабра», цей проєкт, зокрема, запрошує іноземного глядача поміркувати над сучасною ситуацією у світі.

• *«У центрі бурі. Модернізм в Україні 1900–1930-х років»*, Мадрид, музей Тиссена-Борнемісси. Важливість цієї виставки для сучасної України складно переоцінити, адже під час повномасштабної війни в одному з найвідоміших музеїв світу демонструвалося понад 60 робіт українських художників-модерністів, лівова частка яких донині була відома у світі як частина російського модернізму. *Казимир Малевич, Ель Лисицький, Соня Делоне, Олександра Екстер, Анатоль Петрицький, Олександр Богомазов, Віктор Пальмов* – мадридська виставка наочно продемонструвала, що український модернізм завжди був і є потужною частиною модернізму світового. Для України цей проєкт, реалізований мадридськими колегами разом з Національним художнім музеєм та за підтримки Мінкульту, – ще й можливість зберегти власну культурну спадщину від руйнування, оскільки мистецькі роботи вивозили з України буквально під обстрілами [61].

• *Нью-Йорк, The Met* – під картинами Іллі Репіна, Івана Айвазовського та Архипа Куїнджі в одному з найвідвідуваніших музеїв світу «Метрополітен» змінився підпис і відтепер в описі до їхніх робіт вказано, що це українські художники. Окрім того, на сайт музею додали інформацію, що в березні 2022 року російські обстріли знищили Маріупольський художній музей ім. Архипа Куїнджі. Так само українізований Едгар Дега: його «Російські танцівниці» стали «Танцівницями в українському одязі». Важливу роль тут відіграв твіттер історикіні мистецтва, журналістки Оксани Семенік, яка веде акаунт Ukrainian art history на майже 16 тисяч підписників, де постійно позначала «Метрополітен» [62].

НЕПОВАГА ДО ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ

• Скандал навколо роботи київської фотохудожниці Євгенії Фуллен – *«кринжового» муралу*, який збурих містян своїм «несмаком», і який, за словами його авторки, символізує вдячність Франції за їхню військову підтримку України, – виявив, що *прозорої процедури погодження стінописів у публічному просторі немає*. Водночас ця дискусія активізувала частину киян, які інвестували свій час, щоб сформуваи розуміння того, що є мистецтвом, а що – ні, громадян, які поважають архітектуру й готові захищати візуальний образ міста [63; 64].

КІНОМИСТЕЦТВО

Рік запам'ятався низкою важливих подій у світі кіно. Ми спостерігали за тріумфами на міжнародних кінофестивалях та тішилися величезному запиту на вітчизняні стрічки всередині країни. Втім, експерти застерігають, що не треба надто зачаровуватися, адже кіно робиться не швидко, тож нинішній успіх – це здебільшого досягнення попередніх довоєнних років. Водночас українське кіно з кожним роком стає дедалі якіснішим та конкурентоспроможним. Приміром, воно почало активно з'являтися на міжнародних стримінгових платформах, зокрема на Netflix, де станом на жовтень 2023-го було розміщено вже 45 українських фільмів та серіалів. Є сподівання, що цей феномен дасть нам можливість в майбутньому долучити людей з різних країн до національного кіномистецтва та підвищити престиж України за кордоном [35; 52; 65].

ФІЛЬМИ

- **Найпопулярніші фільми року** визначив Такфлікс – онлайн-сервіс, що володіє найбільшою легальною колекцією українського кіно онлайн: **ігрове кіно** – «Я працюю на цвинтарі» Олексія Тараненка, «Люксембург, Люксембург» і «Мої думки тихі» Антоніо Лукіча; **документальне кіно** – «Співає ІФТКЕ» Надії Парфан, «Вусатий фанк» Олександра Ковша та Віталія Бардецького, «Байконур. Вторгнення» Ангела Ангелова; **короткі метри** – «Капітан Бровари» Едуарда Нечмоглода, «ГКЧП» Аркадія Непиталюка, «Вхід через балкон» Романа Блажана; **кінокласика** – «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова, «Чи вмієте ви жити» Олександра Муратова, «Пропала грамота» Бориса Івченка; **безкоштовні фільми**: «Я не хотіла робити фільм про війну» Надії Парфан, «Кохання» Микити Лиськова, «Кров'янка» Аркадія Непиталюка [66].

- «Український тиждень», опираючись на вподобання кіноманів, оприлюднив свій список важливих фільмів року: **«Памфір»** Дмитра Сухолиткого-Собчука, **«Люксембург, Люксембург»** Антоніо Лукіча та **«Довбуш»** Олесея Саніна. Бюджет цієї картини сягнув 120 млн грн – один із найдорожчих кінопроектів, – хоч у підсумку, зазначає видання, «всім більше запам'ятався не сюжет, а актор Олексій Гнатковський, який зіграв брата легендарного Довбуша» [35].

- **Касові збори українських фільмів побили всі рекорди**, це вперше за історію нашого прокату. Так, повнометражний мультфільм **«Мавка. Лісова пісня»**, знятий за мотивами «Лісової пісні» Лесі Українки, **став найкасовішим** українським фільмом доби незалежності зі зборами понад 668 млн грн. Крім того, закордонний успіх «Мавки» зробив вихід анімації визначною культурною подією. Такі картини, як «Люксембург, Люксембург», «Довбуш», «Щедрик», «Памфір», також збирали безпрецедентно великі каси, що спричинило зростання бокс-офісу як в абсолютних цифрах, так і частки українського кіно [67].

- Дедалі сильнішими стають наші **документальні стрічки**: «Залізни метелики» Романа Любого, «Іван і Марта» Сергія Буковського, «День незалежності» Володимира Тихого. Найуспішнішим виявився фільм **«20 днів у Маріуполі» Мстислава Чернова** про перші три тижні російської облоги міста. Він виборов низку нагород на різноманітних кінофестивалях і зрештою **потрапив у шортлист премії «Оскар»**, причому одразу у двох категоріях: «Найкращий міжнародний повнометражний фільм» і «Найкращий повнометражний документальний фільм». Це перша картина українського режисера, яка піднялася так високо в найконкурентнішій кінопремії світу. «Більшість маріупольців реагували [на процес знімання] не просто позитивно – вони самі підходили, просили зняти їх, хотіли, щоб їх побачили родичі. Хтось просив – зніміть цей хаос, покажіть те, що відбувається в Маріуполі. Лікарі, які намагалися врятувати дітей, казали: „Покажіть це путіну”. Усі розуміли, наскільки важливо світу побачити цю трагедію», – розповідав в інтерв'ю bit.ua режисер фільму, воєнний кореспондент М. Чернов [35; 52].

- Чимало нагород – українських та зарубіжних – зібрав повнометражний дебют Філіпа Сотниченка **«Ля Палісіада»**, присвячений темі 90-х, яка 2023

року була у тренді. Дорослішанню в різні періоди українських 90-х присвячено українські прем'єри «*Ти мене любиш?*» Тоні Ноябрьової та «*Назавжди-назавжди*» Анни Бурячкової. Ці картини є насправді гідною альтернативою тій «воровській» романтиці російського серіалу «Слово пацана. Кровь на асфальте», який заповнив соцмережі й мав особливий попит серед українських підлітків [68; 69].

КІНОФЕСТИВАЛІ

- *Київський тиждень критики* – фестиваль уже вдруге відбувався за часів повномасштабної війни – втім, кількість відвідувачів продовжує зростати: 2023 року організатори нарахували понад 8500 відвідувань. Для порівняння: у 2022-му – 6500, а у 2021 році – майже 5000. Протягом Київського тижня критики показали 26 стрічок [68].

- *SUNNY BUNNY* – перший в Україні ЛГБТК+ кінофестиваль, заснований організаторами КМКФ «Молодість», – представив понад 60 повнометражних та короткометражних фільмів з усього світу. Фестивальні заходи опинилися на межі зриву через погрози, зокрема заклики вчинити напад та навіть спалити кінотеатри через таку програмну політику. Тоді кінотеатри «Жовтень» та KINO42, в яких проходили покази, випустили спільну заяву щодо погроз зірвати подію, в якій наголосили, що звернулися до поліції. На щастя, під час проведення обійшлося без інцидентів [50].

- Високе реноме української режисури підтверджується регулярними призами на найавторитетніших фестивалях: фільм «*20 днів у Маріуполі*» отримав приз глядацьких симпатій на «Санденсі» (США) та потрапив у короткий список премії «Оскар»; повнометражний дебют М. Вроди «*Степне*» вперше в нашій історії відзначено нагородою за найкращу режисуру – в Локарно, Швейцарія; документальна робота «*Чорнобиль–22*» вперше завоювала Гран-прі престижного форуму короткометражного кіно в Обергаузені, Німеччина; неігрові новели «*Я не хотіла робити фільм про війну*» і «*Літургія протитанкових переешкод*» знято за підтримки американського журналу The New Yorker; «*Ля Палісіаду*» номіновано на премію Європейської кіноакадемії у категорії «Відкриття року – приз FIPRESCI» [68].

- Через конфлікт кінематографістів з очільницею Держкіно Мариною Кудерчук, на Київському міжнародному кінофестивалі «Молодість» спалахнув *скандал*: присутні режисери і актори під час її виступу кричали із залу: «Ганьба!» [35].

ДЕРЖКІНО

- Ситуація всередині української кіноіндустрії була доволі песимістичною – представлений Держкіно *проект Стратегії розвитку кіно до 2027 року*, мета якого полягає у визначенні напрямів розвитку кіноіндустрії та її фінансової підтримки державою, викликав обурення серед кіномитців, а також заклики до членів Кабміну не ухвалювати документ. Зокрема, зазнали критики такі пункти Стратегії: зменшення кількості виробництва українських повнометражних фільмів та збільшення телевізійних серіалів; авторські повнометражні фільми для фестивалів категорії А (націлені на фестивальну

аудиторію, а не на комерціалізований прокат); «оптимізація» «Довженко-центру» (хоча 2023 року суд визнав незаконним наказ Держкіно про реорганізацію Центру); позиція Держкіно щодо стану українського кіно під час війни – вона ігнорує реальні виклики та проблеми. Як наслідок, українські кінематографісти закликали Кабмін не затверджувати документ та розпустити раду Держкіно [70].

ПАРАДЖАНОВ

• Наприкінці року Національна комісія з реабілітації за поданням Українського інституту національної пам'яті реабілітувала українського кінорежисера вірменського походження **Сергія Параджанова** – з нагоди 100-річчя від дня народження митця. На підтримку розгляду цієї справи виступили Офіс Президента України та українські правозахисники, зокрема Українська Гельсінська спілка з прав людини [71].

ЛІТЕРАТУРА ТА КНИГОВИДАННЯ

2023 рік у книжковій галузі відзначився стрімким зростанням: нові книгарні, фестивалі, величезні наклади. Ба більше, українські автори нарешті почали лідирувати серед бестселерів. Літературна спільнота вчилася адаптуватися до нових воєнних реалій, намагаючись зберегти бодай те, що є [72].

• За рік в Україні було видано понад **13300 книжок** накладом понад 20 мільйонів, а це – 20310 тисяч примірників. Якщо порівнювати з 2022 роком випуск книжкової продукції в Україні збільшився на 73 % за кількістю видань, а за накладом – на 203 % [35; 73].

• Літературні події в Україні доводять – українці справді люблять і цінують книжки та готові відвідувати **книжкові фестивалі**: Книжковий Арсенал, KyivBookFest, Lviv BookForum і Kyiv Book Weekend – відбулися попри воєнний стан.

• Щонайменше шість видавництв – «Віхола», РМ, «Видавництво Старого Лева», Rabulum, «Смолоскип», «Віват» – презентували або видавали власні **серії української класики**.

• Зі значною затримкою в липні назвали лауреатів **Національної премії України імені Тараса Шевченка**. У номінації «Література» перемогла **Катерина Калитко** зі збіркою поезій «Орден мовчальниць». У номінації «Літературознавство і мистецтвознавство» – **Михайло Назаренко** за два томи «Крім „Кобзаря”». Антологія української літератури. 1792–1883».

• Лауреатом **Премії імені Юрія Шевельова** став письменник, культуролог і культурний менеджер **Олександр Михед** – за українську есеїстику «Позивний для Йова. Хроніки вторгнення».

• **«Книга року ВВС»** оголосила переможців: **Книга року** – роман «Драбина» Євгенії Кузнецової. **Дитяча книга року** – «Анна Ярославна: київська князівна – королева Франції» Івана Малковича. **Есеїстика** – «Пригоди української літератури» Ростислава Семківа.

• З доколалітературних вражень – бум кольорових зрізів в українському книговидаванні й ледь не щомісячні новини про відкриття нових книжкових магазинів, хоча переважно в Києві, Львові й Харкові [35].

- **Книга року** – збірку віршів «Скрипниківка» **Сергія Жадана** визнали однією з книжок року за версією **PEN** [50].

- Український інститут книги разом з «Kyiv Book Weekend» провели опитування книгарень та дізналися, **які книжки були найбільш популярними та мали найвищі рейтинги з продажу у 2023 році**. Грунтуючись на даних, отриманих від книготорговців, відомості об'єднали та склали перелік бестселерів у **чотирьох номінаціях**: «Найпопулярніша українська класика»; «Найпопулярніші книжки сучасних українських авторів»; «Найпопулярніші переклади»; «Найпопулярніші книжки для дітей». Літературні підсумки підбили на основі продажів друкованих книг у двох вибірках: великі ритейлери – Book24, kniga.biz.ua, Yakaboo, «Книголенд», «КСД» та «НФ» із загальноукраїнським охопленням; київські немережеві книгарні – «Сенс», «Закапелок», «Readeat» й «Katebooks» (Ірпінь). **Українська класика**. Безумовний лідер номінації – серія «Неканонічний канон» видавництва «Віхола». Найуспішнішими книгами, що увійшли одночасно в ТОП продажів чотирьох загальноукраїнських книготорговців з шести стали: «Місто» Валер'яна Підмогильного й «Записки Кирпатого Мефістофеля» Володимира Винниченка (видавництво «Віхола») та «Тигролови» й «Сад Гетсиманський» Івана Багряного (видавництво «Апріорі»). Ці ж книжки, а також «Повість про санаторійну зону» Миколи Хвильового – серед лідерів київських книгарень. **Книжки сучасних українських авторів**. На першому місці – книжка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» І. Павлюка (Видавництво Старого Лева, переклала з російської Вікторія Стах). Також у топах продажів більшості опитаних: «Драбина» Євгенії Кузнецової (Видавництво Старого Лева), «Нові Темні Віки. Колонія» Макса Кідрука (видавництво «Бородатий Тамарин») і «Танці з кістками» Андрія Сем'янова (видавництво «Віхола»). **Переклади**. Смаки покупців усіх київських книгарень збіглися на таких книжках: «Моссад. Найвидатніші операції ізраїльської розвідки» авторів Міхаеля Бар-Зохара та Ніссіма Мішала (видавництво «Наш Формат», переклав Олександр Михельсон), «Фактор Черчилля. Як одна людина змінила історію» Бориса Джонсона (видавництво Vivat, переклав Юрій Гірич). **Книжки для дітей**. У перелік потрапили як українські, так і перекладні видання іноземних авторів. Очолює рейтинг ритейлерів книжка «Малечі про інтимні речі» Юлії Ярмоленко (видавництво «Талант»). Також у лідерах книжка видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га» «Тореадори з Васюківки» Всеволода Нестайка [74; 75; 76].

МІЖНАРОДНІ КНИЖКОВІ ЯРМАРКИ – щороку їх у світі відбувається понад двадцять, Україна протягом 2023 року була представлена окремим стендом й культурною програмою на дванадцяти з них.

- Найяскравіше синьо-жовтий майорів на **Вільнюському книжковому ярмарку**, брендинг якого був виконаний в кольорах українського прапора. У Вільнюсі Україна була почесним гостем і представила програму й національний стенд за участі дванадцяти видавництв.

- Україна потрапила у фокус книжкових ярмарків у **Лондоні, Варшаві, Гвадалахарі**, які представили розгорнуту українську культурну програму та десятки українських видавництв на національних стендах.

- **Франкфуртський книжковий ярмарок** – формально Україна не була у фокусі, як 2022 року, але привернула не меншу увагу. Окрім національного стенда, на якому представили книги 43 видавництва, окремі стенди розмістили також Мистецький Арсенал і Український інститут.

- **Болонський ярмарок дитячої книги** (2022 року Україна була представлена порожнім стендом-маніфестом) – цього разу приймав понад двадцять українських видавництв. Другий рік поспіль організатори надали нашій країні безкоштовний стенд також і **на книжковому ярмарку у Гетеборзі**. А **Лейпцизький книжковий ярмарок**, який 2023 року вперше відкрився для відвідувачів після пандемії COVID-19, представив український стенд за участі семи українських видавництв.

- Команда Українського інституту книги планувала представити стенд на книжковому ярмарку в Стамбулі, однак в програмі серед учасників Україна не згадувалася. Не вдалося знайти підтвердження нашої участі в Паризькому книжковому салоні й Лісабонському книжковому ярмарку (на них були представлені наші національні стенди минулого року). Зовсім не була присутня Україна після 24 лютого 2022 року на книжкових ярмарках у Колкаті, Абу-Дабі, Пекіні та Шарджі. Це – найбільш відвідувані та наймасштабніші літературні події Азії, які (разом з книжковими ярмарками у Белграді й Будапешті) **продовжують співпрацю з російськими державними інституціями**.

МІЖНАРОДНІ ЛІТЕРАТУРНІ ФЕСТИВАЛІ – 2023 року Україна була представлена щонайменше на дев'ятнадцяти з них, що на шість фестивалів більше ніж 2022-го.

- Найбільшу увагу до України виявили організатори фестивалів у Великій Британії. **Telegraph Hay Festival** у співпраці з **Lviv BookForum** представив кілька подій за участю українців, зокрема, розмову з О. Матвійчук, С. Жаданом і Г. Крук на тему документування досвідів війни. **Літературний фестиваль у Челтнемі**, який минулого року представив серію подій – день України у межах «Сезону культури Британія/Україна», цього року продовжив співпрацю з Україною. Вперше Україну представили також на підлітковому літературному фестивалі **CampYA** в Лондоні.

- На відміну від 2022-го, не було учасників з України на Норвезькому літературному фестивалі **Vjørnsonfestivalen** (виступ на якому Юрія Андруховича в розмові з Міхаїлом Шишкіним минулого року здійняв дискусію в українському культурному середовищі), а також на Літературному фестивалі у Бірмінгемі, попри наявність в програмі останнього заходів на тему війни РФ в Україні.

ГОЛОСИ УКРАЇНИ

- Понад сто представників з України взяли участь у міжнародних літературних подіях 2023 року. Найчастіше це були Андрій Курков, Олександра Матвійчук, Катерина Бабкіна, Сергій Жадан та Галина Крук.

- **А. Курков** увійшов до довгого списку міжнародної Букерівської премії, представляв Україну на наймасштабніших літературних подіях в Європі, Австралії, Північній і Південній Америці.

- Щонайменше на п'яти літературних ярмарках і фестивалях виступала **О. Матвійчук**, українська правозахисниця, голова організації «Центр громадянських свобод», нагородженої Нобелівською премією миру 2022 року, а також **К. Бабкіна** зі свідченнями про воєнні злочини росіян.

- **С. Жадан**, який 2022 року отримав п'ять престижних літературних премій, брав участь у кількох європейських літературних подіях, був нагороджений Премією Курта Тухольського від Шведського PEN.

- **У центрі більшості виступів – війна.** Відтак воєнна проза, поезія і щоденники стали найбільш представленим жанром української літератури на міжнародних подіях.

- Лише в рідкісних випадках тема участі українських авторів не стосується війни, як-от **дискусія про жіночий погляд в літературі** на Джайпурському фестивалі в Індії, та навіть там письменниця **Євгенія Кузнєцова** знайшла спосіб свідчити про досвіди біженства в Україні. Це єдина літературна подія в Азії, на якій вдалося знайти інформацію про участь українців.

- Українська культурна спільнота майже одногосно дотримується принципу неучасті в заходах поряд з представниками країни-агресорки. Був лише один **виступ українського автора разом з росіянами**: дискусія українського письменника **А. Куркова** та американських письменниць російського походження М. Гессен.

- Через номінацію росіян у 2024 році нікого не номіновано від України на Премію імені Г. К. Андерсена. На думку письменника і військовослужбовця Антона Чеха, яку він висловив у розмові з кореспондентом «Голосу Америки»: «Нагороди цим росіянам дають ті люди, чий міста росіяни не бомблять». Інша причина полягає в тому, що росіяни продовжують фінансувати міжнародні заходи й працювати в командах міжнародних організацій і фестивалів [77].

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО КНИЖКОВОГО РИНКУ

2023 рік має увійти в історію світової видавничої справи своєю стійкістю, стрімким розвитком та почасти – парадоксальністю. Під час міжнародних подій, у приватному спілкуванні та на зустрічах з партнерами, в українських видавців запитують приблизно одне: як ви продовжуєте працювати під час війни? Відкриття десятків книгарень, тисячі нових книжок, безпрецедентний сервіс у прагненні повернути читачів – це історії нашої стійкості [78].

- **Підвищений інтерес до української ідентичності** – головний тренд. Протягом року книгарні отримували відповідні книжкові запити: з класичної літератури, мистецтва, біографії та історії. Водночас люди, які втомлюються від жахливих новин, потребували і книжок, що допомагають розслабитися.

- **Можливості друкарень зросли** – на ринку з'явився тренд на красиві книги з кольоровими зрізами, золотистим тисненням, обкладинками софт-тач тощо. Нині люди хочуть не тільки читати, а й викладати свої сториз у соцмережі – це теж важлива тенденція, яка впливає на популяризацію книжки, адже хтось купує через зміст, хтось через обкладинку, а хтось через відгуки.

- *З'явилося багато українськомовних книжкових блогерів* – до 24 лютого на нашому ринку їх було дуже мало, бо читачі переважно стежили за російським ринком, а сьогодні вже більший попит на українське.

- *Взаємодія книгарів і видавців із блогерами* – це вигідно, така співпраця сприяє зросту попиту в книгарнях. Окрім того, блогери урізноманітнюють способи донести інформацію та певні сенси до читачів, а це вже гарна реклама.

- *Різні читацькі аудиторії – різні шляхи залучення.* Одна з найпродаваніших за кількістю екземплярів авторок видавництва КСД – Світлана Талан. За 2023 рік було випущено дві книжки письменниці й продано до 10 тисяч екземплярів кожної з них (сумарний наклад – більше пів мільйона). Тим часом *BookTok* (спільнота книголюбів на TikTok), який стрімко зріс 2022-го, не знає, хто така С. Талан, але знає, хто такий Макс Кідрук, у якого близько трьохсот тисяч проданих екземплярів. Отже, виходить, що це питання аудиторії – старші люди читають більше завдяки *бібліотекам*, і якраз С. Талан має шалену фан-базу у своїх турах бібліотеками України.

- *Читачі активніше залучаються у видавничо-книгарський процес* – обговорюють, за яку ціну постачають книжки, хто швидше, хто довше. Здавалося б, це цехове питання, яке мають обговорювати видавці, але в Україні це масове явище серед усіх, хто читає [79].

БІБЛІОТЕКИ. ЧИТАННЯ

На відміну від книжкової індустрії, бібліотечна сфера, на превеликий жаль, не стала ані успіхом, ані трендом року. А щодо тенденцій, варто лише згадати кількість зруйнованих російськими загарбниками в Україні бібліотек та пошкоджених фондів. Важливо розуміти, що наші бібліотеки стоять на бойовому посту збереження генетичної ідентифікації нації і тримають власний культурний фронт.

- «Бібліотека – твоя синергія Перемоги!» – саме під таким гаслом відсвяткували 2023 року *Всеукраїнський день бібліотек*, наголошуючи на важливій ролі бібліотек у нашій великій спільній перемозі [80].

- Ідеологічне значення книжок та читання чітко усвідомлює росія, зокрема путін повідомив про плани щодо ввезення понад 2,5 млн примірників книжок до шкільних та публічних бібліотек так званих «нових регіонів рф» – це прямий доказ того, що *книжки є потужною зброєю у війні ідей та цінностей* [81].

- Наглядову раду Українського інституту книги (УІК) занепокоїла недостатність коштів у бюджетному запиті Мінкультури на 2024 рік, зокрема на виконання основних завдань, визначених *Стратегією розвитку читання 2023–2032*. УІК, звертаючись до керівництва держави, закликав використати потенціал української книги в протистоянні російському тиску на українців як на окупованих територіях, так і на українських територіях, де досі саме російська та радянська книга лишається основою фондів публічних бібліотек [82].

- *Дослідження читання під час війни*, здійснене компанією InfoSapience на замовлення ГО Форум видавців за сприяння Українського

інституту книги та за участі Читомо, фіксує *спад популярності бібліотек* – від 15 % у 2018 році до 7 % у 2023-му. Згідно з опитуванням, найчастіше читачі казали, що вони «придбали нові книги» або брали «з власної бібліотеки» (20 % і 21 % відповідно). Отже, можна зробити висновок, що публічна бібліотека не є видимою точкою доступу до книжок. Серед факторів наводять дані УІК про те, що 52 % книжок в українських бібліотеках були видані до 1991 року, а нині кошти на поповнення фондів майже не виділяються [83].

- Серед важливих індикаторів сьогодення – *ситуація на прифронтових і деокупованих територіях, де читання є одним із найпопулярніших видів дозвілля серед українців*, зокрема, як свідчать результати дослідження соціологічної групи «Рейтинг», його практикують 40 % українців, водночас до бібліотек ходить третина людей: 10 % відвідують їх раз на місяць або частіше, 15 % – раз на кілька місяців чи пів року. Найкраще бібліотеки працюють у Чернігівській, Сумській та Миколаївській областях, де понад 75 % людей знають про те, що в їхніх селах і містах книгозбірні працюють. Найгірша ситуація – в Херсонській (21 %) та Харківській (48 %) областях. В інших регіонах майже 60 % зазначили, що бібліотеки наразі працюють [84].

- Для поповнення бібліотечних фондів у різних регіонах України держава закупила 131 книжку від 54 видавництв України – бібліотеки мають отримати 127 000 примірників нових книжок [85].

- У межах програми *«Книжкові гранти для бібліотек України»*, започаткованої Українською асоціацією видавців і книгорозповсюджувачів у партнерстві з благодійним фондом «Бібліотечна країна» та благодійним фондом громади Харкова «Толока», *30 бібліотек отримали 3 207 книжок на суму 900 тисяч гривень, тобто на 30 тисяч гривень кожна*. Асортимент сформували відповідно до запиту бібліотек-переможців, до нього ввійшли книжки 2021–2023 років від українських видавців. Загалом організатори програми отримали 976 заявок від українських бібліотек.

- Щодо побажань книгозбірень, *стабільно високим є запит на класичну літературу*, проте в основному й досі на твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. А ось книжок, що здобули перемогу у преміях впродовж останніх років, увійшли до переліків від літературних медіа, і навіть письменників, що здобули Шевченківську премію, у списку майже немає (за кількома винятками, зокрема, бібліотеки просять книжку «Доця» Тамари Горіха Зерня). *З'явилася воєнна література*, зокрема твори ветеранів, а також тих, хто нині воює у лавах ЗСУ. Водночас на темі війни, сучасного досвіду військових, творах письменників, що воюють, зосереджуються не всі книгозбірні: досить широкий вибір літератури на цю тему забезпечили у запитах третина бібліотек. Жодна з 36 бібліотек серед списків необхідних книжок не зазначила творів письменників, чие життя забрали росіяни (ані **Вікторії Амеліної**, ані **Володимира Вакуленка**, ані інших). Несподівано із загального ряду вибивається запит однієї із бібліотек з проханням закупити книжку *«Лето в піонерском галстуке»* Альони Малісової та Єкатерини Сільванової, що видана в росії. Бібліотека подала цей твір першим номером своєї заявки, перекладаючи назву та імена авторів на українську. І хоча

закупівля здійснюється недержавним коштом, найвірогідніше, таку книжку бібліотека не отримає, оскільки ввезення і розповсюдження російських книжок заборонено. Загалом бібліотеки не просять російських книжок, окрім цього одиничного випадку [86; 87].

Бібліотеки, книги, культура загалом – під час війни ці речі часто знецінюються або ж виглядають такими, що просто не на часі: «які книжки, зараз потрібні дрони», «закупівля книжок під час війни – злочин», «книжками росіян не вб'єш». Так само для когось недоречно саме поняття «культурний фронт» – у країні, де триває настільки жорстока і кривава війна, фронт може бути тільки один – там, де воюють наші захисники зі зброєю в руках. Але війни колись закінчуються, то чи маємо ми право ставити культуру на паузу, адже саме вона виступає індикатором якості та рівня життя країни [88].

Важлива і змістовна стаття вийшла наприкінці року на УП Життя. Її авторка, Тамара Сухенко, співзасновниця БФ «Бібліотечна країна», психолог, фасилітатор, поділилася своїми роздумами щодо важливості культури як стратегічного чинника досягнення перемоги та успішного відновлення України, а також про важливу роль книги і читання зокрема. «Якщо звернутися до *досвіду США з утілення книжкових стратегій*, 1943 рік став роком ризикованої авантюри: американські видавці зважуються продати збройним силам книжки в м'яких обкладинках по 6 центів за примірник. Це були найкращі книжки, найбільш ідейно цінні та важливі видання, кількість яких протягом чотирьох років сягнула більше 122 млн примірників. Радою книг у воєнний час у складі як редакторів-літераторів-критиків, так і військових був створений так званий «Імператив» – список обов'язкових до прочитання книжок, що особливо позитивно впливали на моральний стан та мислення американців. Ця інституція популяризувала читання, впливала на осмислення воєнних дій, підживлювала прагнення перемогти, презентувала книгу як спосіб зрозуміти й таким чином подолати свого ворога, залучала людей до міркувань щодо проблем війни та повоєнного життя», – написала Т. Сухенко.

Підсумовуючи події року, авторка статті зокрема виділила наступні моменти.

- Близько 5 млн ветеранів та членів їхніх родин потребуватимуть підтримки внаслідок російської агресії. Прогнозується, що через війну психологічної підтримки потребуватимуть понад 15 млн українців. Неможливо надати індивідуальну психологічну допомогу такій кількості людей через брак ресурсів, стигму щодо звернень до психотерапевта та інші причини. Тому є сенс звернутися до потужної сили історій для зцілення – *бібліотерапії*, яка ефективно працює в груповому форматі й може використати наявну інфраструктуру бібліотек – близько 12 тис. на підконтрольній Україні території.

- Позитивна новина – Мінкультури оголосило про реалізацію відомчого проєкту *«Мистецтво допомагати»* щодо використання бібліотек для психосоціальної підтримки. Проте стосовно поповнення книжкових фондів та впровадження методик бібліотерапії наразі не йшлося.

- В Україні є певний досвід застосування бібліотерапії, але для потужного ефекту на національному рівні потрібні стратегічні рішення –

стимулювати вивчення західного досвіду та напрацювання адаптованих до нашого контексту методик, сприяти експертній розробці списків літератури, виданню книжок, навчанню бібліотекарів та соціальних працівників тощо.

- Важливий крок – затвердження Стратегії розвитку читання на 2023–2032 роки «*Читання як життєва стратегія*». Водночас судячи з листа Українського інституту книги, відповідних фінансових ресурсів для її реалізації повною мірою в бюджеті 2023–2024 рр. не передбачено. Навіть за наявності бюджетних ресурсів деякі цифри викликають питання, зокрема, запланований відсоток оновлення книжкових фондів бібліотек 0,1 % у 2023 році та 2 % у 2032 році. Беручи до уваги той факт, що бібліотеки отримали методичні рекомендації від МКІП щодо вилучення з доступу російськомовної літератури та літератури радянських часів, і унаслідок цього фонди спустошуються, то з темпом відновлення, наприклад, 1 % на рік нам потрібно буде 50 років для оновлення фондів усіх бібліотек до довоєнного рівня.

- Нам сьогодні потрібні відповіді на питання: яку кількість бібліотек ми можемо якісно забезпечити тисячами нових книжок, можливо їх буде всього 10 у кожній області, але вони стануть потужними культурними та соціальними центрами з тисячами відвідувачів – магнітами для повернення українців з-за кордону, інтеграції ВПО та місцями зустрічей і підтримки ветеранів.

- Відповідаючи на питання, чому Україну не захопили за три дні, ми чуємо тези про цінності та культуру. Нині ми існуємо тому, що попри довгі роки утисків та бездержавності, існували книжки, які були носіями цінностей, що донині захищаються зі зброєю в руках [81].

Підбиваючи підсумки в чомусь успішного, а десь і провального 2023 року в культурі, слід зважати на умови, в яких Україна проживала цей історичний відтинок часу – коли культура фактично не фінансується державою, велика частина професійної культурної спільноти виїхала за кордон, економіка в критичному стані, а над головами українців щоночі літають десятки дронів-камікадзе разом із крилатими та балістичними ракетами, ППО їх збиває, але уламки потрапляють у житло та інфраструктуру, забирають життя.

Як зауважує Тетяна Філевська, креативна директорка Українського інституту, задоволення потреби в інтелектуальному дозвіллі часто є недоступною розкішшю для багатьох. Та чи може хтось у Європі навіть уявити собі, що після ночі тривоги, проведеної якщо не у бомбосховищі, то в коридорі між двох стін чи на підлозі у ванній кімнаті, люди можуть зранку зібратися на роботу, відвести дітей у школу та поїхати спочатку в книгарню за новинкою, а потім на вернісаж, а ввечері на виставу?

Ці дві реальності не перетинаються в голові людини, котра не проживає війну. Людини, яка звикла до безпеки як до чогось нормального і непорушного. У реальності, де немає війни, культура – це щось одне. А в реальності, де війна стала частиною життя, культура – це зовсім інше. Ця інша культура не є розкішшю чи надлишком. Ця культура є прихистком, тим самим сховищем від нестерпної реальності. Звісно, зброя може врятувати нас від фізичного знищення, але лише завдяки культурі ми можемо пережити ці нелюдські часи і вберегти те, заради чого ми боремося [1].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Філевська Т. Залишитись людьми: замість підсумків року [Електронний ресурс] / Тетяна Філевська. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/12/19/258387/> (дата звернення 28.02.2024).
2. Коршак Н., Якимюк І. Внаслідок нічної атаки рф по Одесі пошкодило будівлю музею та восьмеро людей отримали поранення [Електронний ресурс] / Наталія Коршак, Ілона Якимюк. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/610455-vnaslidok-nichnoi-ataki-rf-po-odesi-patero-ludej-otrimali-poranenna-ova/> (дата звернення 28.02.2024).
3. Яковленко К. Директорка музею Ханенків стала першою лауреаткою премії Laurentum «Порятунок культурної спадщини» [Електронний ресурс] / Катерина Яковленко. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/641368-direktorka-muzeu-hanenkiv-stala-persou-laureatkou-premii-laurentum-poratunok-kulturnoi-spadsini/> (дата звернення 28.02.2024).
4. Проект «Світ Сквороди» здобув нагороду від іноземних медівників [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/proiekt-svit-skovorody-zdobuv-nahorodu-vid-inozemnykh-medijnykiv/> (дата звернення 28.02.2024).
5. У Києві показали частину повернутого в Україну «скіфського золота» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3792969-u-kievi-pokazali-castinu-povernutogo-v-ukrainu-skifskogo-zolota.html> (дата звернення 28.02.2024).
6. Мацука О. росія не гребувала підкупамі! Маємо серйозного дуже добре фінансованого ворога [Електронний ресурс] / Олексій Мацука. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3807066-rostislav-karandeev-tvo-ministra-kulturi-ta-informacijnoi-politiki-ukraini.html> (дата звернення 28.02.2024).
7. Пам'ятки культури почнуть відновлювати після війни – в.о. міністра [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://kurs.com.ua/novost/1138328-kulturnie-dostoprimechatelnosti-nachnut-vosstanavlivat-posle-voini> (дата звернення 28.02.2024).
8. Держава накопичує книги для відновлення бібліотек після деокупації територій – Карандєєв [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3774526-derzava-nakopiche-knigi-dla-vidnovlenna-bibliotek-pisla-deokupacii-teritorij-karandeev.html> (дата звернення 28.02.2024).
9. Кабацій М. Мінкульт опублікував оновлену статистику пошкоджених росією культурних пам'яток [Електронний ресурс] / Марія Кабацій. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2024/01/9/258751/> (дата звернення 28.02.2024).

10. В Україні через російську агресію постраждало 1750 об'єктів культурної інфраструктури – Мінкульт [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2023. – 6 груд. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/v-ukrajini-cherez-rosijsku-ahresiju-postrazhdalo-1750-objektiv-kulturnoji-infrastrukturi-minkult.html> (дата звернення 28.02.2024).
11. Шрамко Ю. Скільки музеїв та театрів зазнали збитків через вторгнення рф – відповідь Мінкульту [Електронний ресурс] / Юлія Шрамко. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://unn.ua/news/skilky-muzeiv-ta-teatriv-zaznaly-zbytkiv-cherez-viinu-vidpovid-minkultu> (дата звернення 28.02.2024).
12. ЮНЕСКО внесла 20 об'єктів культурної спадщини України до списку цінностей під посиленням захистом [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/junesko-vnesla-20-objektiv-kulturnoji-spadshchini-ukrajini-do-spisku-tsinnostej-pid-posilenim-zakhistom.html> (дата звернення 28.02.2024).
13. Лобанок Д. ЮНЕСКО внесла до списку світової спадщини історичний центр Одеси [Електронний ресурс] / Даша Лобанок. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://gwaramedia.com/yunesko-vnesla-do-spisku-svitovoi-spadshhini-istorichnij-czentr-odesi/> (дата звернення 28.02.2024).
14. Лавра і могила Шевченка: ЮНЕСКО внесло 20 локацій в Україні до списку об'єктів під посиленням захистом [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3758407-lavra-i-mogila-sevcenka-unesko-vneslo-20-lokacij-v-ukraini-do-spisku-obektiv-pid-posilenim-zahistom.html> (дата звернення 28.02.2024).
15. До Міжнародного списку культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом ЮНЕСКО, внесено ще п'ять об'єктів культурної спадщини України [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/220614/2023-12-14-do-mizhnarodnogo-spysku-kulturnyh-tsinnostey-yaki-perebuvayut-pid-posylenym-zakhystom-yunesko-vneseno-shche-pyat-objektiv-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/> (дата звернення 28.02.2024).
16. Ще 5 об'єктів культурної спадщини України внесено до Міжнародного списку культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://mcip.gov.ua/news/shhe-5-obyektiv-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-vneseno-do-mizhnarodnogo-spysku-kulturnyh-czinnostej-yaki-perebuvayut-pid-posylenym-zahystom/> (дата звернення 28.02.2024).
17. Спеціалісти зі збереження культурної спадщини назвали ключові проблеми сфери. – Ксенія Білаш [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/12/05/587608_spetsialisti_zi_zberezhennya.html (дата звернення 28.02.2024).
18. Понад половина музеїв в Україні не мають оцифрованих фондів [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

- <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3797833-ponad-polovina-muzeiv-v-ukraini-ne-maut-ocifrovanih-fondiv.html> (дата звернення 28.02.2024).
19. Поліковська Ю. Іноземці по всьому світу вивчають українську в Duolingo, щоб виявити солідарність [Електронний ресурс] / Юлія Поліковська. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/internet/post/33674/2023-12-06-inozemtsi-po-vsomu-svitu-vyvchayut-ukrainsku-v-duolingo-shchob-vyavyty-solidarnist/> (дата звернення 28.02.2024).
  20. Кузьменко Ю. Українці у 2023 році подали на 30 % більше скарг мовному омбудсману, ніж роком раніше [Електронний ресурс] / Юлія Кузьменко. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/657736-ukrainci-u-2023-roci-podali-na-30-bilse-skarg-movnomu-ombudsmanu-niz-rokom-ranise/> (дата звернення 28.02.2024).
  21. Омбудсмен розповів, які порушення мовного закону в 2023 році фіксували найчастіше [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2024/01/25/259035/> (дата звернення 28.02.2024).
  22. Переосмислення мови: стратегічний зсув у сприйнятті англійської мови українцями [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/220272/2023-12-07-pereosmyslennya-movy-strategichnyu-zsuv-u-spryunnyatti-angliyskoi-movy-ukraintsyamy/> (дата звернення 28.02.2024).
  23. Міський В. В інформаційній війні росія не видихалася, а українці все ще вразливі до дезінформації: підсумки 2023 року та прогнози у подкасті «руській фейк...» [Електронний ресурс] / Вадим Міський. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/khronika-dezinformatsii/article/221303/2024-01-03-v-informatsiyniy-viyni-rosiya-ne-vydykhalasya-a-ukraintsi-vse-shche-vrazlyvi-do-dezinformatsii-pidsumky-2023-roku-ta-prognozy-u-podkasti-russkiy-feyk/> (дата звернення 28.02.2024).
  24. Аксьонова В. Валентина Аксьонова: Там, де комунікації своєчасні, зрозумілі та безперервні, залишається менше місця для дезінформації [Електронний ресурс] / [Інтерв'ю вела] Юлія Поліковська. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/trendi/post/33881/2024-01-02-valenty-na-aksonova-tam-de-komunikatsii-svoiechasni-zrozumili-ta-bezperervni-zalyshaietsya-menshe-mistsya-dlya-dezinformatsii/> (дата звернення 28.02.2024).
  25. Підсумки Національного тесту з медіаграмотності: майже 14 тисяч учасників змогли пройти тест, лише 6 відсотків з них – «гуру медіаграмотності» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/pidsumky-natsionalnoho-testu-z-mediahramotnosti-mayzhe-14-tysyach-uchasnykiv-zmohly-proyty-test-lyshe-6-vidsotkiv-z-nykh-yi> (дата звернення 28.02.2024).
  26. Поліковська Ю., Склярєвська Г. Медіаграмотність на часі. Головні тренди в медіаосвіті – 2023 та прогнози на 2024-й [Електронний ресурс] / Юлія Поліковська, Гала Склярєвська. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/33873/2023-12-30-mediagramotnist->

- na-chasi-golovni-trendy-v-mediaosviti-2023-ta-prognozy-na-2024-y/ (дата звернення 28.02.2024).
27. Буняк В. УІМК: майже 70 % опитаних українців старшого віку споживають новини через телебачення. На другому місці – YouTube [Електронний ресурс] / Валерія Буняк. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/trendi/post/33702/2023-12-09-uimk-mayzhe-70-opytanykh-ukraintsiv-starshogo-viku-spozhyvayut-novyny-cherez-telebachennya-na-drugomu-mistsi-youtube/> (дата звернення 28.02.2024).
  28. За 2023 рік росія скоїла понад 60 злочинів проти українських медіа [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/za-2023-rik-rosiia-skoila-ponad-60-zlochyniv-protu-ukrainskykh-media/> (дата звернення 28.02.2024).
  29. Баранівська М. «На фоні цієї війни проявляється як професіоналізм, так і його дефіцит». Медійники – про головні виклики та тренди в медіа у 2023 році, частина 4 [Електронний ресурс] / Марина Баранівська, Наталія Данькова, Юлія Лавришин, Ірина Семенюта. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/community/article/221382/2024-01-05-na-foni-tsiiei-viynu-proyavlyaietsya-yak-profesionalizm-tak-i-yogo-defitsyt-mediynuku-pro-golovni-vyklyky-ta-trendy-v-media-u-2023-rotsi-chastyna-4/> (дата звернення 28.02.2024).
  30. Данькова Н. Конкурси, реєстрації, штрафи та приписи. Моніторинг роботи Нацради за друге півріччя 2023 року [Електронний ресурс] / Наталія Данькова. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/221544/2024-01-10-konkursy-reiestratsii-shtrafy-ta-grupusy-monitoryng-roboty-natsrady-za-drughe-pivrichchya-2023-roku/> (дата звернення 28.02.2024).
  31. Баранівська М. Дослідження ІМІ: Канали іномовлення «Дім» і «FreeДом» є малоефективними у просуванні українського порядку денного за кордоном [Електронний ресурс] / Марина Баранівська. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/220173/2023-12-04-doslidzhennya-imi-kanalny-inomovlennya-dim-i-freedom-ie-maloeffektyvnymu-u-prosuvanni-ukrainskogo-poryadku-dennogo-za-kordonom/> (дата звернення 28.02.2024).
  32. Щокань Г. Українські фестивалі тривають попри все. TOP-8, на які ви ще встигаєте цього літа [Електронний ресурс] / Ганна Щокань. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/07/12/255356/> (дата звернення 28.02.2024).
  33. Горlach П. Оголосили програму закриття першого сезону фестивалю «Протасів Яр» пам'яті Романа Ратушного [Електронний ресурс] / Поліна Горlach. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspile.media/culture/562247-ogolosili-programu-zakritta-persogo-sezonu-festivalu-protasiv-ar-pamati-romana-ratusnogo/> (дата звернення 28.02.2024).
  34. Ропасєва Ж. Театральні прем'єри–2023: як змінилася динаміка у порівнянні з попереднім роком [Електронний ресурс] / Ропасєва Жанна. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ua/2024/01/teatralni-prem-yery-2023-yak->

- zminylasya-dynamika-u-porivnyanni-z-poperednim-rokom/ (дата звернення 28.02.2024).
35. Нестелеєв М. Український тиждень. – 2023. – 2 січ. 2023 рік: культурні підсумки [Електронний ресурс] / Максим Нестелеєв. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/2023-rik-kulturni-pidsumky/> (дата звернення 28.02.2024).
  36. Кузьменко Ю. «Конотопська відьма» заробила для театру Франка 5,8 млн грн [Електронний ресурс] / Юлія Кузьменко. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/633672-konotopska-vidma-zarobila-dla-teatru-franka-58-mln-grn/> (дата звернення 28.02.2024).
  37. Андреева В. Театральний фестиваль-премія «ГРА» 2023 оголосив переможців [Електронний ресурс] / Вікторія Андреева. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/12/10/258218/> (дата звернення 28.02.2024).
  38. Гайшенець А. Драматург Дмитро Терновий: «Тема війни нас ще довго не відпускатиме, але за рік-два вже з'явиться тематичне розмаїття» [Електронний ресурс] / Анастасія Гайшенець. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2024/01/07/592382_dramaturg_dmitro_ternoviy_tema.html (дата звернення 28.02.2024).
  39. Щокань Г. Маріупольська камерна філармонія відкрила сезон у Києві – оркестрантам аплодували стоячи [Електронний ресурс] / Ганна Щокань. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/02/21/252966/> (дата звернення 28.02.2024).
  40. Щокань Г. Диригентка Оксана Линів отримала спеціальну нагороду престижної премії Opera! Awards 2023 [Електронний ресурс] / Ганна Щокань. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/03/1/253126/> (дата звернення 28.02.2024).
  41. Терещук Г. «Війна росії проти України спричинила зацікавленість українським мистецтвом у світі» – Зоряна Кушплер [Електронний ресурс] / Галина Терещук. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-opera-slipak-mystectvo/32752520.html> (дата звернення 28.02.2024).
  42. Писанка Н. Інтенсивне міжсезоння: події класичної музики, які варто не пропустити цього серпня [Електронний ресурс] / Наталка Писанка. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/07/29/255619/> (дата звернення 28.02.2024).
  43. Асадчева Т. Класична музика та доповнена реальність: у столиці відбулася прем'єра «Concerto Grosso з позитивом» [Електронний ресурс] / Тетяна Асадчева. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vchirniy.kyiv.ua/news/89451/> (дата звернення 28.02.2024).

44. У Києві стартував шостий фестиваль Bouquet Kyiv Stage [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/929421.html> (дата звернення 28.02.2024).
45. Білаш К. У Києві пройде Bouquet Kyiv Stage-2023: Більшість із творів, що увійдуть до програми, створені під час війни [Електронний ресурс] / Ксенія Білаш. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/08/09/569285_kiievi_proyde_bouquet_kyiv.html (дата звернення 28.02.2024).
46. Українська весна у Стокгольмі [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3697401-ukrainska-vesna-u-stokgolmi.html> (дата звернення 28.02.2024).
47. Національна спілка композиторів України [Електронний ресурс] : [сайт]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://composersukraine.org/index.php?id=26> (дата звернення 28.02.2024).
48. Скільки пісень і якою мовою вийшло в Україні у 2023. Статистика NUAM [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://slukh.media/news/nuam-statistics-2023/> (дата звернення 28.02.2024).
49. Присяжнюк В. Альбом Джамали став одним із найкращих альбомів 2023 року за версією журналу Beehure Присяжнюк [Електронний ресурс] / Владислава. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/656304-albom-dzamali-stav-odnim-iz-najkrasih-albomiv-2023-roku-za-versieiu-zurnalu-beehure/> (дата звернення 28.02.2024).
50. Ампілогова А. Фільми, книжки, альбоми, фестивали: культурні підсумки 2023 року від редакції bit.ua [Електронний ресурс] / Анастасія Ампілогова. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ua/2023/12/filmy-knyzhky-albomy-festyvali-kulturni-pidsumky-2023-roku-vid-redaktsiyi-bit-ua/> (дата звернення 28.02.2024).
51. Масенко В. Яку музику українці слухали найчастіше в 2023 році. Рейтинги від Spotify та Apple Music [Електронний ресурс] / Вероніка Масенко. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.village.com.ua/village/culture/culture-news/345549-yaku-muziku-ukrayintsi-sluhali-naychastishe-v-2023-rotsi-reytingi-vid-spotify-ta-apple-music> (дата звернення 28.02.2024).
52. Керпань А. Підсумки: література, музика та кіно. Анастасія Євдокимова, Павло Гоц, Антоніо Лукіч [Електронний ресурс] / Анастасія Керпань. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://svidomi.in.ua/page/pidsumky-literatura-muzyka-ta-kino-anastasiia-yevdokymova-pavlo-hots-antonio-lukich> (дата звернення 28.02.2024).
53. Музичні вподобання українців у 2023. Дослідження [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://slukh.media/news/pomitni-dive-and-discovery-research/> (дата звернення 28.02.2024).
54. Петренко-Цеунова О. Рік Василя Кричевського – творця українського модерну [Електронний ресурс] / Ольга Петренко-Цеунова // Український тиждень. – 2023. – 6 груд. – Текст. дані. – Режим доступу:

- <https://tyzhden.ua/rik-vasylia-krychevskoho-tvortsia-ukrainskoho-modernu/> (дата звернення 28.02.2024).
55. Діячі: Кричевський Василь [Електронний ресурс] // UaView : [сайт]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://uaview.ui.org.ua/ua/artist/Krychevskiyi-Vasyl> (дата звернення 28.02.2024).
56. Спогади про Василя Кричевського [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/ostrivki-pamiatii-srogadi-pro-vasilia-krichevskogo/> (дата звернення 28.02.2024).
57. У Луцьку відкрили найбільшу виставку України 2023 року [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3755841-u-lucku-vidkrili-najbilsu-vistavku-ukraini-2023-roku.html> (дата звернення 28.02.2024).
58. У Києві відкрилася виставка малюнків переможців конкурсу «ArtArmor Діти UA» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3755043-u-kievi-vidkrilasa-vistavka-malunkiv-peremozciv-konkursu-artarmor-diti-ua.html>
59. Манукян Ю. «Я хотів би зробити видимим те, що невидимо»: 5 важливих подій року в мистецтві [Електронний ресурс] / Юлія Манукян. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://artslooker.com/ya-hotiv-bi-zrobiti-vidimim-te-sho-nevidimo-5-vazhlij-podij-roku-v-mistetctvi/> (дата звернення 28.02.2024).
60. 7 найцікавіших виставок вересня в Києві, Львові та Ужгороді [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vogue.ua/article/culture/art/7-naucikavishih-vistavok-veresnya-v-kiyevi-53339.html> (дата звернення 28.02.2024).
61. 9 гучних виставок, які варто побачити у 2023 році [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vogue.ua/article/culture/art/10-guchnih-vistavok-2023-roku-yaki-varto-pobachiti-50980.html> (дата звернення 28.02.2024).
62. Шепелева А. «Метрополітен» визнав Репіна та Айвазовського українцями [Електронний ресурс] / Анастасія Шепелева. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/muzej-metropoliten-viznav-repina-ajvazovskogo-ta-kuindzi-ukraincami/a-64675121> (дата звернення 28.02.2024).
63. Котубей О. Повний муралізм: дивимось на кринжові мурали, говоримо про повагу до публічного простору, шукаємо художню цінність [Електронний ресурс] / Олеся Котубей. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/616841-povnij-muralizm-divimos-na-krinzovi-murali-govorimo-pro-povagu-do-publicnogo-prostoru-sukaemo-hudoznu-cinnist/> (дата звернення 28.02.2024).
64. Большакова А. Скандальний мурал Фуллен повертається без пелікана, кияни вже відреагували [Електронний ресурс] / Анастасія Большакова. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/10/31/257341/> (дата звернення 28.02.2024).
65. Шилова А. Чим відзначився 2023 рік у кіно та яким воно буде у 2024-му: що кажуть режисери, актори та продюсери [Електронний ресурс] / Альона

- Шилова. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/638398-cim-vidznacivsa-2023-rik-u-kino-ta-akim-vono-bude-u-2024-mu-so-kazut-reziseri-aktori-ta-produseri/> (дата звернення 28.02.2024).
66. Ропасєва Ж. Найпопулярніші українські фільми 2023-го року за версією Такфлікс [Електронний ресурс] / Ропасєва Жанна. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ua/2024/01/najpopulyarnishi-ukrayinski-filmu-2023-go-roku-za-versiyeyu-takfliks/> (дата звернення 28.02.2024).
67. Касові збори українських фільмів стали рекордними у 2023 році [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://espresso.tv/kasovi-zbori-ukrainskikh-filmiv-stali-rekordnimi-u-2023-rotsi> (дата звернення 28.02.2024).
68. Десятерик Д. Вживання й осяяння. Що відбувалося в українському кінематографі у 2023 році [Електронний ресурс] / Дмитро Десятерик. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/kritika/article/221237/2024-01-01-vuzhyvannya-u-osyayannya-shcho-vidbuvalosya-v-ukrainskomu-kinematografi-u-2023-rotsi/> (дата звернення 28.02.2024).
69. Феномен чи зашквар? «Слово пацана» б'є рекорди переглядів серед українців [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://rudana.com.ua/news/fenomen-chy-zashkvar-slovo-pacana-bye-rekordy-pereglyadiv-sered-ukrayinciv> (дата звернення 28.02.2024).
70. Шилова А., Пригор І. Розвиток кіно чи його занепад? Чому обговорюють нову стратегію розвитку від Держкіно [Електронний ресурс] / Альона Шилова, Ірина Пригор. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/607125-rozvitok-kino-ci-jogo-zanepad-comu-obgovoruut-novu-strategiu-rozvitku-vid-derzokino/> (дата звернення 28.02.2024).
71. Большакова А. Параджанова реабілітували через 50 років після судилища над режисером [Електронний ресурс] / Анастасія Большакова. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2024/01/9/258747/> (дата звернення 28.02.2024).
72. Павлюк, Кідрук, Сем'янків – українські автори серед бестселерів-2023 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/pavliuk-kidruk-sem-iankiv-ukrainski-avtory-sered-bestseleriv-2023/> (дата звернення 28.02.2024).
73. У 2023 році в Україні видали понад 13 тисяч назв книжок – Книжкова палата [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/u-2023-rotsi-v-ukraini-vydaly-ponad-13-tysiach-knyzhok-knyzhkova-palata/> (дата звернення 28.02.2024).
74. Які книжки найчастіше купували українці у 2023 році: результати опитування книгарень [Електронний ресурс] // Українська літературна газета. – 2023. – 7 груд.. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/iaki-knyzhky-najchastishe-kupuvaly-ukraintsi-u-2023-rotsi-rezultaty-opytuvannia-knyharen/> (дата звернення 28.02.2024).
75. Підсумки 2023 року. Названо найпопулярніші в Україні книжки [Електронний ресурс] // NV. –2023. – 8 груд.. – Текст. дані. – Режим

- доступу: <https://life.nv.ua/ukr/art/nazvano-naupopulyarnishi-ukrajinski-knizhki-2023-roku-novini-ukrajini-50374889.html> (дата звернення 28.02.2024).
76. УІК назвав найпопулярніші та найбільш продавані книжки в Україні у 2023 році [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/952647.html> (дата звернення 28.02.2024).
77. Мельник М. Від Америки до Азії: Україна на літературній мапі світу 2023 року [Електронний ресурс] / Марія Мельник. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/vid-ameryky-do-azii-ukraina-na-literaturnij-mari-svitu-2023-roku/> (дата звернення 28.02.2024).
78. Книжковий 2023: Пів року без російських книжок, з новими книгарнями та в пошуках кадрів [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/knyzhkovyj-2023-piv-roku-bez-rosijskykh-knyzhok-z-povumu-knyharniamy-ta-v-poshukakh-kadriv/> (дата звернення 28.02.2024).
79. Головань Д. Книжковий ринок вже не той. Які зміни сталися, і це потрібно знати [Електронний ресурс] / Дарина Головань. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/knyzhkovyj-rynok-vzhe-ne-toj-iaki-zminy-stalysia-i-tse-potribno-znaty/> (дата звернення 28.02.2024).
80. Всеукраїнський день бібліотек – 2023 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/10605-vseukrainskyi-den-bibliotek-2023.html> (дата звернення 28.02.2024).
81. Сухенко Т. Війна та книги. Зброя, інструмент зцілення та розвитку [Електронний ресурс] / Тамара Сухенко. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/12/6/258126/> (дата звернення 28.02.2024).
82. Звернення Наглядової Ради УІК до керівництва України щодо забезпечення фінансування діяльності УІК на 2024 рік [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ubi.org.ua/public/uk/news/kategoriya-2/zvernennya-naglyadovo-radi-uik-do-prezidenta-ukra-ni-schodo-zabezpechennya-diyalnosti-uik-na-2024-rik> (дата звернення 28.02.2024).
83. Батуревич І. Як ми читаємо: про що варто задуматись у 2024-му, озираючись на попередні 6 років досліджень [Електронний ресурс] / Ірина Батуревич. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/iak-my-chytaiemo-pro-shcho-varto-zadumatys-u-2024-mu-ozyraiuchys-na-poperedni-6-rokiv-doslidzhen/> (дата звернення 28.02.2024).
84. Третина українців на прифронтових і деокупованих територіях ходять до бібліотек [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/tretyna-ukraintsiv-na-pryfrontovykh-i-deokupovanykh-terytoriiakh-khodiat-do-bibliotek/> (дата звернення 28.02.2024).
85. Оприлюднили повний список книжок, які держава закупила для бібліотек [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/opryliudnyly-povnyj-spysok-knyzhok-iaki-derzhava-zakupyala-dlia-bibliotek/> (дата звернення 28.02.2024).
86. 36 бібліотекам поповнять фонди. Про які книжки вони просять [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

- <https://chytomo.com/knyzhky-iakykh-avtoriv-najbilshe-khochut-otrymaty-bibliotekari-u-tretomu-turi-minizakupivel-uavk/> (дата звернення 28.02.2024).
87. Книгозбірні отримали понад три тисячі книг у межах програми «Книжкові гранти для бібліотек України» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://kultura.rayon.in.ua/news/635670-knigozbirni-otrimali-ponad-tri-tisyachi-knig-u-mezhakh-programi-knizhkovi-granti-dlya-bibliotek-ukraini> (дата звернення 28.02.2024).
88. Струк О. Дайте дві. Як публічні бібліотеки (не) оновлюють книжкові фонди під час війни [Електронний ресурс] / Олена Струк. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2024/02/26/599963_dayte_dvi_yak_publichni_biblioteki.htm 1 (дата звернення 28.02.2024).

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.,
головний бібліограф відділу
наукового аналізу та узагальнення
інформації

